

चांदोबा

जून १९८४

चांदोबातील नवलाई

'चांदोबा मामा आपल्यापासून दूर'

असे सांगतात, चांदोबा आपल्या पासून हळू हळू दूर जात आहे. आणि प्रत्येक शंभर वर्षांनी तो छोटा होऊ लागेल ह्या प्रमाणे चांदोबाचे आपल्या पासून दूर जाण्यानी केव्हांतरी पूर्ण सुर्यग्रहण नाहीसे होईल तरी पण असे व्हायला कित्येक लाख वर्षे पाहिजेत.

'घागरीत बसून प्रवास'

स्पेनच्या दोन तरुणांनी कष्टाने एका मोठ्या आकाराच्या घागरीत बसून इब्रो नदीत दोनशे तीस किलोमीटर प्रवास करण्यात यश मिळविले.

नेपोलियनचे जहाज

सन् इ. मध्ये नील नदीत जे युद्ध झाले. त्यात इंग्रज आरमारचा प्रमुख एडमिरल नेलसन यांने नेपोलियन बोनापार्टच्या चार जहाजांना बुडविले होते. काही दिवसांनतर असे समजले की ती चारी जहाजे जशीच्या तशी अलेपजेंड्रियाच्या तटापासून समुद्रात ५ किलोमिटर दूर पाण्यांत सुरक्षित स्थितित आहेत त्या जहाजाना बाहेर काढण्याचे काम सध्या चालू आहे.

तुम्हांला माहीत आहे का?

१. साहित्यात पहिला नोबेल पुरस्कार मिळविणारा लेखक कोण?

२. शान्ती करता कोणी पहिला नोबेल पुरस्कार प्राप्त केला?

३. भौतिक शास्त्रात पहिला नोबेल पुरस्कार कोणाला मिळाला?

४. कोणत्या वैज्ञानिकाला रसायन शास्त्रात पहिला नोबेल पुरस्कार मिळाला?

५. चिकित्सा शास्त्रात सर्वात प्रथम कोणाला नोबेल पुरस्कार दिला?

अपंग

अरुण जन्मत: गोरापान अणि दिसण्यास सुंदर होता. कोणीही त्याच्याकडे पाहिले की, मुग्ध होऊन जात असे. त्याचा चेहरा चंद्रबिंबा प्रमाणे चमकत असे. जसा जसा तो वाढू लागला आपली प्रशंसा ऐकून तो अतिशय गर्विष्ठ बनला.

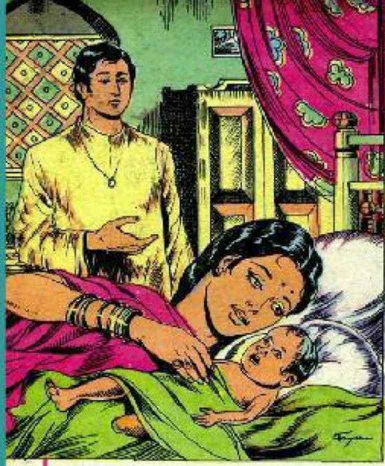
त्याच गावात एक बहिरी मुलगी. एक बोबडे बोलणारा मुलगा व एक लुळा भिकारी व एक लंगडा वयस्कर माणूस रहात होते. अरूण त्या सर्वांची टिंगल करून त्याना वाईट वागवित असे त्यानां त्रास देत असे.

आपल्या मुलाचे असे वागणे पाहून अरूणच्या आईला खूप दु:ख होई. ती आपल्या परीने त्याला समजावण्याचा प्रयत्न करी ती म्हणे–"अरुण! अपंग लोकांची आपण मदत केली पाहीजे त्यानां चिडविणे व त्रास देणे ह्यासारखे पाप दूसरे कोणतेही नाही परंतु ह्या गोष्टी त्याच्या कधीही डोक्यात शिरत नसत.

एक दिवस अरुणने त्या अपंग लोकांना खूप त्रास दिला तो सहन न होऊन त्या सर्वांनी एकजुटीने चिडून जाऊन अरुणला मारायचा प्रयत्न केला. परंतु अरूणने शिताफीने आपली सुटका करून घेतली. तेव्हां ते सर्व चारी अपंग जोरजोरात रडू लागले–"आम्ही तुझे काय नुकसान केले आहे की तू रोज येऊन आम्हांला त्रास देतोस केव्हांतरी तुला नक्कीच आमची आठवण होईल. तेव्हांतरी तू आम्हांला दिलेल्या त्रासाचे फळ भोगशील."

त्यांचे हे बोलणे ऐकून अरूणला हंसू आले तो त्यांच्या बोलण्याला शाप असेल असे समजून घाबरला व त्याच्या मनांत नेहमीची त्यांची भीती बसली.

ही गोष्टी होवून बरेच झाले त्याच्या वडिलांनी गावातील नोकरी सोडून

शहराच्या गावी आपले काम सुरू केले व ते शहरात येऊन राहू लागले. अरूणने तारुण्यात पदार्पण केले. त्याचे जसे जसे लग्नाचे वय होवू लागले तसे त्याच्या वडिलांनी त्याच्या करीता एक सुंदर मुलगी पाहून अरुणचे लग्न करून दिले.

काही दिवसांनतंर अरुणचे आईवडिल वारले. परंतु अरुणच्या वडिलांनी बरीच संपत्ती पाठीमागे कमावून ठेवली होती. त्यामुळे अरुणला वडिल वारल्यानतंर आर्थिक परिस्थिती चांगली असल्यामुळे काहीच कष्ट पडले नाहीत.

थोड्या दिवसांनी त्याची पत्नी गर्भार राहिली. तिचे नऊ महिने पूर्ण होताच त्याने तिला माहेरी नेऊन पोचविले व तो परत गावी आला.

त्या दिवशी अरुणला रात्रभर झोप आली नाही. पूर्वी घडलेल्या गोष्टी त्याला आठवू लागल्या आपण जाणून बुजून अपंगाना कसा त्रास देत होतो. त्यांची कशी अवहेलना करीत होतो. व आपण दिलेल्या त्रासाला कंटाळून त्यानी आपल्याला दिलेल्या बोलण्याला आपण घाबरलो हे त्याच्या मनांत वारंवार येऊ लागले व राहून राहून त्याला त्या शब्दाची भीती वाटू लागली. अखेर केव्हांतरी त्याचा डोळा लागला व त्याला स्वप्न पडले.

त्याची बायको बाळंत झाली न तीने एका मुलाला जन्म दिला. तो जन्मःहाच एका हाताने लुळा, पायाने लंगडा, तिरळा व मुका होता तशा आपल्या मुलाला पाहिले व त्याला अत्यंत अर्धमेल्या सारखे झाले.

पण अरुणच्या बायकोला अजिबात वाईट वाटले नाही. तिने आपल्या पतीला पहाताच विचारले–"बघा हो, आपला मुलगा किती गोड आणि छान आहे!"

कितीही काळा असला तरी कावळयाला आपले पिल्लू आवडतेच तसेच मुल कसेही जन्मले तरी प्रत्येक आईला ते प्रिय असतेच मग ते कसेही असो म्हणत खेदाने अरुण म्हणाला–"हो, हो, बघ किती गोड आणि छान आहे!"

परंतु त्या दिवसांपासून अरूणने असे पाहिले की; त्याच्या बायकोने किंवा इतर लोकांनी त्याच्या मुलाला कधीही अपंग म्हणून हिणवले नाही. परंतु जो कोणी त्याला पाहिल तो त्याच्या सौंदर्याविषयी वाखाणणीच करीत असे.

अरूणच्या मनांत आले की; आपली बायको मुलाच्या प्रेमापोटी तसे म्हणत असेल व इतर लोक आपल्या श्रीमंतीकडे पाहून आपल्या मुलाला नावे ठेवीत नसतील. परंतु हे खरे आहे की; आपला मुलगा अपंगच निपजला गेला आहे. असा विचार त्याचा मनात येताच त्याचे हृदय हेलावत असे, त्याच्या मनांत येत असे की; आपला मुलगा जर इतर मुलांच्यात खेळावयास गेला, तर इतर मुले त्याची टिंगल करतील हेटाळणी करतील त्यामुळे आपल्या मुलाला नेहमी त्याच्या आईजवळ नाहीतर आपल्या जवळच ठेवायचे म्हणजे इतर कोणीही आपण बरोबर असल्या कारणाने चिडवणार नाहीत.

अरूण अशा तऱ्हेने आपल्या मुलाचा सांभाळ करू लागला. आता त्याला समजून येऊ लागले की, आपण लहान असताना अपंग लोकांची टिंगल करीत होतो. ते त्यानां किती दु:खदायक होत असेल. त्याच बरोबर त्याला त्या लोकांनी बोललेले शब्द शापरूपीच वाटू

लागले. त्यामुळेच आपल्या मुलाला अशी अवस्था प्राप्त झाली असावी.

अरूणच्या घरासमोरच्या झोपडीत एक साधू येऊन राहिले होते. इतर लोकांच्या तोडीं त्याने त्या साधु-विषयी बरेच ऐकले होते की; त्या साधु-पुरुषाला अनेक अद्‌भुत शक्ति प्राप्त आहेत. त्याने एक दिवस त्या साधुपुरुषाला आपल्या घरी बोलाविले व आपल्या मुलाला दाखविले.

तो साधु मुलाला पहाताच अरुणला म्हणाला–"तुमचा मुलगा दैदिप्यमान आहे. तुम्ही खूप नशिबवान आहात."

अरुणने आपल्या मुलाला घरात पाठविले न त्याने आपल्या मनातील

सर्व व्यथा त्या साधुला सांगितली. त्याच्या गोष्टी ऐकून साधु गंभीर झाले. व अरुणला एक उपाय सांगत म्हणाले–"तू ताबडतोब गांवी जाऊन ज्यांची अवहेलना केलीस त्यांची क्षमा माग त्यात तो लंगडा माणूस जिवत नाही त्याची गावात समाधी आहे. त्याची जाऊन क्षमा माग ते सर्व तुझ्या मुलाचे अपंगत्व नाहीसे करतील.

अरुणने ताबडतोब गावी जाण्याचे ठरविले. गांवी पोहोचताच त्याने बहिरी मुलगी, बोबडा मुलगा व लूळा भिकारी यांची मनापासून क्षमा मागितली. तेव्हां त्या तिघानीं अत्यंत प्रेमाने अरुणला सांगितले–आम्ही शत्रु असला तरी असे वाईट कधी मनांत आणत नाही. तरी पण तुला आम्ही क्षमा करण्याने जर तुझ्या मुलाचे अपंगत्व जाणार असले तर त्याने आम्हाला खूप आनंदच वाटेल."

अतिशय खुष होऊन अरुणने प्रत्येकाला दहा दहा सोन्याची नाणी दिली. आणि तो लंगडा दादा याच्या समाधीकडे गेला.

समाधीच्या समोर पश्चातापाने डोळ्यात पाणी आणून दोन्ही हात जोडून अरुण म्हणाला–"दादा, तुम्हाला लंगडा म्हणून तुमची मी हेटाळणी केली त्रास दिला. त्याबद्दल मला क्षमा करा. व माझ्या मुलाला आशिवाद द्या."

नंतर जेव्हां त्याची झोप मोडली व तो जागा झाला तेव्हां त्याचे हृदय हलके हलके झाल्यासारखे वाटू लागले. त्याच्या मनांत आता कोठलीच चिंता नव्हती. कारण काहीही असो स्वप्नात तरी त्याला सर्व अपंग लोकांनी क्षमा केली होती.

हया स्वप्नानंतर एका आठवड्याने त्याला बातमी कळली की; त्याची बायको बाळंत होवून तिला मुलगा झाला आहे.

हे समजताच अरुण आपल्या सासरी पोहोचला आणि आपल्या सुंदर मुलाला पाहून बायकोला म्हणाला–"लहानपणी मी ज्या अपंगाला त्रास दिला होता. त्या सर्वांनी मिळून मला क्षमा केली आहे. व त्यामुळे आपला मुलगा एवढा सुंदर झाला आहे."

[१२]

[दोघां थोरल्या भावांनी इच्छिल्या प्रमाणे पिंगळने तांडेला आपल्या घरी मेजवानी दिली. पूर्वी ठरल्या प्रमाणे तांडेला दोघां खलाशांच्या सहाय्याने पिंगळला बांधून त्याला आपल्या जहाजावर घेऊन गेला. दोघे भाऊ घरी परत आले आणि त्यांनी आईवर मारहाण करून पिंगळने आणलेले सर्व धन व रत्नमाणिक्ये आणि मंत्रलेली पिशवी नेली. पुढे–]

जीवदत्त आणि लक्षदत्त दोघांनी पिंगळने धन व रत्नमाणिक्ये भरून आणलेली पिशवी घेतली. तिचे तोंड सोडून तिच्यातील सोने आणि रत्नमाणिक्ये पाहिली व आश्चर्याचा धक्का बसून ते बेशुद्धच झाले. पिंगळने थोडेसे धन आणलें असेल असे त्यांना वाटले होते, परंतु इतके मोठे धन घेऊन आला असेल या गोष्टीची त्यांना स्वप्नातही कल्पना आली नव्हती.

जीवदत्त म्हणाला–"अरे, हे पैसे आपल्यालाच नव्हे आपल्या सात पिढ्यांना पुरेल एवढे आहे. सर्व दारिद्रय संपलेच, समज!"

"होय रे दादा, होय! आपल्या जवळ इतके धन आहे, हे जर अवंतीच्या राजाला कळले तर तो आपल्या दोघां मुलींची लग्न आपल्याशी करून देईल. मंत्र्याबरोबर तो आपल्या शोधार्थ येईल." लक्षदत्त उत्साहाने म्हणाला.

दोघे मुलगे आनंदाने अशा तऱ्हेने बोलत असलेले ऐकून त्यांचे वात्सल्य आईच्या मनात उचंबळून आले. ती मुलांनी तिला कशा शिव्या दिल्या होत्या व कशी मारहाण केली होती, ते सर्व विसरली. म्हणाली–"बाबांनो, तर मग एक काम करा, पूर्वी सारखे हे धन दुर्व्यसनांत खर्च न करतां, चांगलं लग्न करून संसार मांडा! मी तुमच्या बरोबरच राहून उरलेले दिवस आनंदाने काढीन."

आईने ते म्हटल्यावर दोघे मुलगे सांपासारखे 'भुस्स' करून उभे राहिले आणि म्हणाले–"आम्ही पाहिजे तर लग्न करून संसार करू किंवा बैरागी होऊन जगभर फिरू. ते सर्व तुला कशाला हवं आहे? तुझे आमच्यावर थोडे देखील पुत्र प्रेम नाही, हे आम्हांला चांगले माहीत आहे. तुझे सर्वस्व म्हणजे तो पिंगळ! तू गोडगोड बोलून आम्हांला फसवू शकणार नाहीस. ही सर्व आमच्या वडिलांची इस्टेट आहे. त्यात तुला वांटा मिळेल असे वाटते आहे, होय की नाही?"

"हे सर्व धन तुमच्या वडिलांनी कमावलेले धन नाही रे! पिंगळने कष्ट करून मिळविलेले धन आहे. ते तुम्ही वांटून घेणारच आहांत, त्यात मला काही नको. मला पाहिजे आहे ती फक्त मंत्रवलेली पिशवी! ती माझ्या जवळ असली की तुम्ही केव्हांही आलांत तर तुम्हांला हवे ते पक्वान्न मी वाढीन. पाहिजे तशी मेजवानी सुद्धा तुम्हांला करता येईल. मला मागच्या सारखं दारोदार भीक मागायची गरज उरणार नाही." आई म्हणाली.

"तू खरं म्हणजे आमची आईच नाहीस, मग तू भीक मागू लागलीस तर त्याचे आम्हांला काय?" जीवदत्त निष्ठुरपणे म्हणाला.

"तू म्हणतो आहेस, तेच बरोबर रे दादा! आपल्या वडिलांचे सर्व धन घेऊन आपल्या लाडक्या मुलाला सर्व देऊन टाकण्याचा विचार आहे, तिच्या मनात. अशी बाई आपली आई कशी असू शकेल?" लक्षदत्त भावाच्या 'हो' ला 'हो' देत म्हणाला.

आतां यांच्याशी वाद घालण्यात अर्थ नाही असे ठरवून निराश होऊन ती भिंतीजवळ जाऊन टेकून बसली.

दोघांनी पिंगळने आणलेल्या धनाचे वांटे केले, नंतर मंत्रवलेल्या पिशवी साठी दोघांचा वादविवाद सुरू झाला. दोघे भाऊ 'ती मी घेणार' 'मी घेणार' म्हणून एकमेकांवर ओरडू लागले. दोघे परस्परांचे गळे धरून बसले, आईने पुन्हां दोघांना किती समजावून सांगितलं–"बाबांनो! तुम्ही परस्परांचा गळा दाबून जीव घेऊ नका. तुम्ही मला किती मारहाण केलीत तरी तुम्ही माझी मुलं आहां, ही गोष्ट मी कशी विसरेन? तुम्ही थोडा शहाणपणा करून ती पिशवी माझ्याजवळ ठेवा. परस्पर भांडणाची गरजच राहणार नाही."

"पिशवीचा माझा वांटा मी घेतो." असे म्हणत जीवदत्त सैंपाकघरात विळीच्या शोधार्थ गेला. विळीने तो पिशवी कापणार होता. पुन्हां आई त्याला अडवून म्हणाली–"बाळा, जीवदत्ता! तेवढे मात्र करू

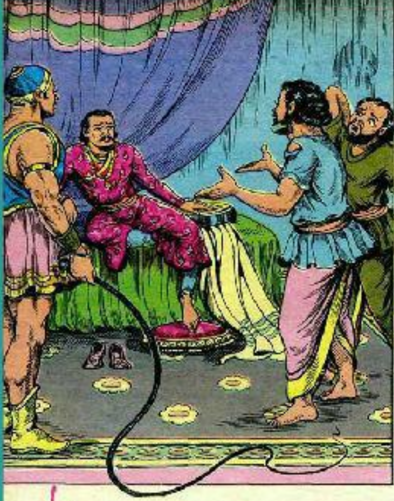

नकोस! एकदा जर तुम्ही पिशवीचे तुकडे केलेत की तिचा महिमाच नष्ट होईल. ती कोणी सबंधच वापरली पाहिजे, तुकडे करून नाही."

"तर मग पिशवी मीच घेणार!" लक्षदत्त म्हणाला.

"जा रे मूर्खा! मी घरातला मोठा ज्येष्ठ पुत्र आहे! अशा महत्वाच्या सर्व वस्तू वारसा हक्काने मलाच मिळायला हव्यात. शास्त्रांनी पुराणांती, असे स्पष्टपणे जाहीर केलं आहे." जीवदत्त म्हणाला.

अशा तऱ्हेने दोघां भावंडात चालू असलेल्या भांडणाचा आवाज रस्त्यावर

गस्त घालणाऱ्या पोलीस कोतवालाच्या कानावर पडला. त्याला धन वैभव आणि मंत्रवलेल्या पिशवीशी गोष्ट कळली. उजाडल्यावर राजाकडे जाऊन सर्व निवेदन केले.

मुळातच अवंती नगरीचा राजा लोभी व चिक्कू म्हणून प्रसिद्ध होता. त्याला हे गुपित कळल्यावर त्याच्या मनात मोह उत्पन्न झाला. त्याने लगेच आपल्या दंडनायकाला बोलावून त्या दोघां भावांना त्यांच्या घरात मिळतील त्या सर्व वस्तू घेऊन हजर करायला आज्ञा केली. दंडनायकाने बरोबर पोलीस शिपायांना घेऊन जाऊन दोघां भावांच्या मुसक्या बांधल्या. नंतर सर्व घर चाळून काढले. सर्व धन आणि महिमा असलेली पिशवीच नव्हे तर घरात जे जें त्याला लहान मोठे सामान दिसले ते सर्व उचलून गाड्यांत घालून घेऊन गेला.

जीवदत्त आणि लक्षदत्त दोघांना राजाने काय भानगड आहे, स्पष्ट सांगायला दटावले. परंतु दोघांनी नकार दिल्यावर शिपायांकडून चार सहा फटके देवविल्यावर दोघे मार्गावर आले व त्यांनी सुरवातीपासून घडले ते सर्व सांगितले.

"म्हणजे हो सर्व इस्टेट तुमची नाही, म्हणावयाची!" असे म्हणत राजा आनंदाने म्हणाला–"राज्यांत कोणाच्या इस्टेटीला वारस नसेल तर ते सर्व राज्याच्या खजिन्यात जाते, असा नियम आहे. तुम्ही त्या पिंगळला गुलाम म्हणून विकले आहे. म्हणून त्याला इस्टेटीवर हक्क सांगतां येणार नाही. तो मुळात नागरिकच नाही. आतां तुम्ही, तुमचे नसलेले धन चोरून लुबाडून नेण्याच्या प्रयत्नात होतां. त्याबद्दल तुम्हांला वीस वर्षे सक्त मजुरीची शिक्षा मी करीत आहे!"

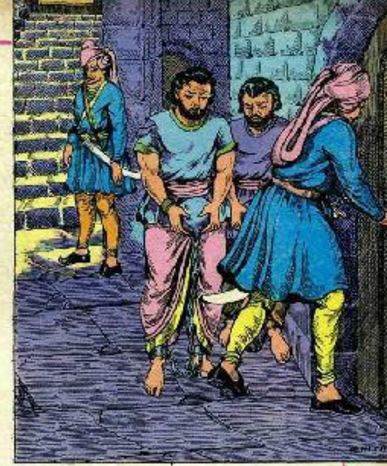
दोघे भाऊ गयावया करू लागले–"महाराज! आम्हांला ते धन नको व ती महिमा असलेली पिशवी सुद्धा नको. स्वतंत्रपणे जगायला परवानगी देण्याची कृपा करावी."

परंतु राजा त्यांना माफ करायला तयार नव्हता. तसे केले तर ते प्रजेला सांगत फिरतील की आपण त्यांच्यावर अत्याचार करून त्यांना लुबाडले. प्रजेची आपल्यावर असलेली राजभक्ती कमी होईल. म्हणून तो म्हणाला–

"तुम्ही स्वतःच आपला गुन्हां मान्य केला आहे. एवढेच नव्हेतर आपल्या आईवर इतका अन्याय केला आहे. म्हणून मी तिला दर महिन्याला दहा मोहरा प्रमाणे तिला पोटगी देणार आहे!" या शब्दात राजाने निवाडा दिला आणि उद्यान वनात फिरायला निघून गेला.

शिपायांनी जीवदत्त आणि लक्षदत्त दोघांच्या हाता पायांना बेड्या आणि साखळ दंडांनी बांधले आणि त्यांना मोठमोठी लोखंडी कुलुपे लावून एका कोपऱ्यातल्या काळ कोठडीत ओढीत नेऊन त्यांना डांबून ठेवले. बाहेर दाराला सुद्धां कुलुपे लावली.

दोघे भाऊ त्यांच्यावर येऊन पडलेल्या प्रसंगावर विचार करून फार दुःखी झाले. त्यावेळी त्यांना धाकट्या भावाशी आणि आईशी केलेल्या व्यवहाराबद्दल पश्चात्ताप होऊ लागला. पण आतां वेळ निघून

गेली होती. करण्यासारखे काहीच नव्हते. अंधार, दुर्गंध, झुरळे, डांस, ओल्या भिंती व जमीन या नरकात त्यांना यातना भोगाव्या लागत होत्या. पुष्कळ वेळ त्या दुःखात रडत राहिल्यावर दमून गेल्यावर त्यांना झोप लागली.

दोघां भावांनी पिंगळशी दगाकरून त्याला फसविले. तेव्हां पासून तो तांडेलाचा गुलाम झाला होता. आतां तांडेलाने पिंगळला इतर गुलामांना त्याने जेथे ठेवले होते तेथे नेऊन लोखंडी पट्टीला अडकविलेल्या साखळ दंडांनी बांधून वल्हवण्याचे काम दिले. उजाडल्याबरोबर नांगर उचलण्यात आला. तांडेलाचा हुकूम

होताच खलाशांनी जहाज पाण्यात लोटून वल्हवायला सुरवात केली.

हा तांडेल दिसायला सभ्य समाजातला असला तरी तो चांचेगिरी करणारा अट्टल चोर होता. व्यापाराचा माल ने आण करतो, असे सांगून एका बंदरातून दुसऱ्या बंदरात जाणाऱ्या जहाजांना खोल समुद्रात गेल्यावर त्यांच्यावर हल्लाकरून त्यांना लुटणें हेच त्याचे मुख्य काम असे. त्या जहाजातील व्यापाऱ्यांना व खलाशांना तो क्रूरपणाने समुद्रात ढकलून देत असे. कोणाला त्याने जिवंत सोडलेच तर ते आपले खरे स्वरूप साऱ्या जगाला सांगतील ही त्याला भीती वाटे.

गुलामांबरोबर वल्हवण्याचे काम करीत असतां पिंगळने त्याला मल्लूककेतूने शिकविलेला मंत्र आठवण्याचा खूप प्रयत्न करून पाहिला. त्याने किती कपाळफोड केली तरी तो मंत्र त्याला मुळीच आठविला नाही. त्याच्या भावांनी त्याच्या संपत्तीला बळकावून नेण्यासाठी किती कुटीलपणाने तांडेलाशी दोस्ती करून आपल्याला फसविले ते आठवून त्याच्या अंगाची लाही लाही होई. त्याला वाटे आतां आपण तेथे नाही हे पाहून त्यांनी आईला फार बेजार करून सोडले असेल आणि आपण जे धन इतक्या कष्टाने मिळवून आणले ते व्यर्थ व्यसनात घालवून बसतील.

या गुलामीच्या जीवनातून कसे बाहेर पडावयाचे, पिंगळला तीच गोष्ट वारंवार सतावत होती. त्याने अपक्षिल्याप्रमाणे एके दिवशी अचानक एक तुफान समुद्रात आले. पर्वतासारख्या उंच लाटा उठत. त्यांना व भयंकर जोराने चाललेल्या थंडवाऱ्याला तोंड देत त्यांचे जहाज पाण्यात पडलेल्या वाळक्या पाना पांचोळचा-सारखे वाहू लागले. तांडेलाने, त्यांचे जहाज धोक्यात पडले असल्याचे ओळखून आपल्या साथीदारांना व गुलामांना सावध करीत व हुकूम सोडीत जहाजावर सर्वत्र हिंडत होता. संकटांत आणखी एक संकट असे त्याला दूर एक जहाज तुफानात सांपडल्यासारखे दिसले.

त्याने आपल्या जवळच्या दुर्बीणीने ते जहाज लक्षपूर्वक पाहिले ते एक मोठे गलबत होते.

एका खंडातून दुसऱ्या खंडातील देशाशीं व्यापारी माल पोंचविणारे ते जहाज होते. अशा जहाजांत अमूल्य मालाची ने आण होत राहाते, खूप लूट आपल्याला मिळणार ही आशा धरून तांडेल होता. त्याला जणुं काय हा पर्व दिन आल्यासारखा आनंद झाला.

समुद्राच्या मध्ये खोल पाण्यात दोन्ही जहाजे तुफानात फसली होती. जहाजांतले सर्व लोक आपली, सर्व शक्ती लावून आपापल्या जहाजांना वांचविण्याच्या प्रयत्नात होते. तरी आपण या संकटातही

थोडे साहस करून त्या मोठ्या गलबतावर हल्ला केला तर आपल्या हाती मूल्यवान वस्तू येतील हा मोह तांडेलाला झाला. त्याचे अनुयायी अशा संकटांना तोंड देण्यात अनुभवलेले लोक होते. त्या मोठ्या गलबतातले सर्व लोक नौकानयनात निष्णात होते, परंतु त्यांना समुद्री युद्धाचा अनुभव मुळीच नव्हता असे नाही. ते वादळाला घाबरले होते.

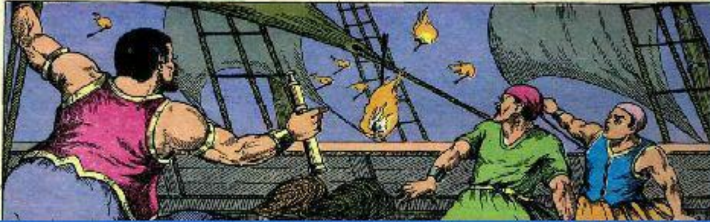
वेळ आळीच की, दुसऱ्या जहाजावर तुटून पडण्यास बरे. असा विचार करून तांडेलाने आपल्या जहाजांतील खलाशांना व अनुयायांना सावध करून त्यांना तलवारी उपसून व धनुष्यबाण घेऊन तयार रहायला सांगितले.

पिंगळ अंगातले सर्व बळ एकवटून इतर गुलामांबरोबर वल्हवीत होता. त्यांचे जहाज त्या मोठ्या व्यापारी गलबता जवळ पोचू लागले. तांडेल शिडाच्या दांडीला टेकून उभा राहिला. त्याचे लक्ष त्या गलबतावर होते. परंतु एकाएकी तो घाबरल्या सारखा झाला.

तो ओरडून म्हणाला–"सर्वंजण तलवारी म्यानेत ठेवा आणि धनुष्यबाण बाजूला ठेवा आणि जेवढ्या लवकरात लवकर जहाज मागे फिरवा. ते व्यापारी गलबत नाही. कपडे तेलात बुडवून बाणाने आपल्या जहाजावर ते सोडण्याच्या बेतात आहेत."

तांडेल अजून ओरडतच होता. त्यांच्या जहाजावर ते जळते बोळे येऊन पडू लागले. तांडेलाच्या काही अनुयायांच्या अंगावर पडू लागले. त्यांचे कपडे भगभग जळू लागले. तांडेल वेड लागल्या सारखा मोठ्याने ओरडून सांगू लागला–" सर्व गुलामांना सोडून मोकळे करा. वल्ही सोडून हातात तलवारी घ्या. आपल्या जहाजाचे रक्षण सर्वांनी मिळून करायाचे आहे."

(क्रमशः)

निर्णय

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमी प्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात असलेला वेताळ त्याला म्हणाला–" राजा, हातात घेतलेले काम पुरे करण्याची जिद्द खरोखरीच वाखाणण्या सारखी आहे, कदाचित् इतकी कठोर शिक्षा जर इतरांसाठी घेतली असशील तर मात्र फार सावध राहिले पाहिजेस. कारण कधी कधी सहाय्य ज्यांना मिळते त्यांच्याकडून सन्मान सत्कार तर मिळत नाहीच, उलट अपमान होण्याची शक्यता असते त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला सेनगुप्ताची गोष्ट सांगणार आहे. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

उज्वल देशातील गिरी नगरात कला आणि नीला नावाच्या दोन बहिणी रहात

होत्या. त्यांचे आईवडिल त्यांच्या लहान-पणीच वारले होते. त्यामुळे त्यांच्या आजीने त्या दोघी मुलींना लहानाचे मोठे केले. थोडया दिवसांनी त्यांच्या आजीचे पण निधन झाले.

कला व नीला दोघीही दिसण्यास सुंदर आणि हुषार होत्या. नीलाला उत्तम संगीतकला येत होती. एकदा पावसाच्या अभावामुळे उज्वल देशात दुष्काळ पडला. त्यांच्या देशाचा राजा कुमार वर्मा याने प्रजेच्या हिताकरीता जनतेला सहाय्य करण्याचा प्रयत्न केला. परंतु दुर्देवाने त्याच्या शेजारच्या देशातील राजा सेनगुप्ता याने त्याच्या फायदा घेऊन तो उज्वल देशावर स्वारी करायला आला. कुमारवर्माने सेनगुप्ताच्या लढयाला शौर्याने तोंड दिले. परंतु तो पराजित झाला. सेनगुप्ताने उज्वल देशावर आपला अधिकार प्राप्त करून कुमारवर्माला तुरुंगात टाकले.

उज्वल देशाच्या प्राप्तीनंतर तेथील जनतेच्या हाल अपेक्षा व दुष्काळ पाहून राजा सेनगुप्ताला खूप वाईट वाटले. तेथील सर्व परिस्थिती पाहून ती सुधारण्याचे त्याने आपले कर्तव्य मानले आणि राज्यभर हिंडून जनतेची चौकशी करून लोकांना तरतऱ्हेची मदत करू लागला.

सेनगुप्त एकदा गिरीनगरानरून जात होता गिरी नगराजवळून अंबा नदी वहात होती. त्यावेळी त्या नदीला फार पाणीही नव्हते. रोजच्या सरावाप्रमाणे नीला नदीवरून पाणी आणण्यास गेली. परंतु परत आली नाही.

कला आपल्या बहिणीच्या शोधार्थ म्हणून घराबाहेर पडली व नदीच्या बाजूला आली. पण तिची बहिण नीला हिचा घडा नदीच्या किनारी तिला दिसला. तो पाहून ती किनाऱ्या किनाऱ्याने तिच्या शोध काढत पुढे जाऊ लागली. तोच समोरून सेनगुप्ताचे काही सैन्य येताना तिला दिसले. सर्व लोकांना संशय आला की; नीला ह्याच लोकांनी पळून नेले असावे.

ते ऐकताच कला दु:खी झाली. व तिने राजधानीची वाट धरली व ती दरबारात जाऊन पोहोचली. आणि आपला सारा वृतांत्त राजाला सांगितला.

"तुला कोणाचा संशय आला आहे?" राजाने विचारले.

"असहाय्य स्थितीत एका अबलेचे अपहरण करणाऱ्या माणसांचा" कलाने उत्तर दिले.

हे तिचे उत्तर ऐकून राजा सेनगुप्ताला आश्चर्य वाटले तो म्हणाला–"असे तू आडून आडून बोल नकोस सरळ सरळ कोण ते सांग."

"महाराज, मी अजिबात न घाबरता सांगायला तयार आहे. मी कोणतीही परिस्थिती आली तरी ठरवूनच आले आहे की आपण कठोर शिक्षा मला दिलीत तरी मी भोगायला तयार आहे माझा आपल्यावर संशय आहे" कलाने सांगितले.

सेनगुप्त क्षणभर स्तिमित झाला आणि जोरात ओरडून म्हणाला–"काय मी तुझ्या बहिणीचे अपहरण केले आहे?"

कलाने जरा देखिल न डगमगता उत्तर दिले म्हणाली–"प्रभो, मला आधी पासूनच माहित होते की आपण माझे उत्तर ऐकून नाराज व्हाल. परंतु हा संशय माझा एकटीचाच नाही तर आमच्या गिरी नगरातील सर्व लोकांचा आहे. आपण तर प्रथम पासूनच आमच्या दुष्काळानी गांजलेल्या लोकांवर व नगरावर कब्जा केलात व आमच्या राजलक्ष्मीला लुबाडून टाकून धर्मद्रोह केलात. तरी अशा स्थितीत आपल्यावर कसा काय विश्वास ठेवायचा की माझ्या असहाय्य बहिणीला तुम्हीच पळवून नेले नसेल! जेव्हां माझी बहीण नदीवर पाणी भरायला गेली तेव्हां तुमच्या

शिपायांना त्या बाजूने जातानां लोकांनी पाहिले व तेव्हां पासून माझी बहिण बेपत्ता झाली." कलाने सांगितले.

कलाच्या बोलण्यामागे कारारीपणा होता. राजानेही जनतेच्या विश्वास संपादण्यासाठी कोणतेही कार्य केले नव्हते. त्याने लज्जेने मान खाली घातली.

सेनगुप्त काही वेळ आपल्या विचारांमध्येच गुंग होवून गेला. व मान वर करून त्याने कलाला म्हटले–"मी देवाची शपथ घेवून सांगतो की, मी तुझ्या बहिणीला पळवून तेले नाही. तू माझ्यावर पूर्ण विश्वास ठेऊन परत जा. मी तुझ्या बहिणीचा नक्कीच शोध काढीन."

कला आपल्या गावी परत आली. सेनगुप्त कलाचे साहस व चार्तुय ह्यावर मनोमन खुष झाला. कलाच्या सुंदरतेवर मुग्ध झाला. आणि त्याच क्षणी त्याने ठरविले की, निलाचा ठावठिकाणा लागताच कला बरोबर विवाह करावयाचा.

कला घरी पोहचली तो तिला नीला घरात असलेली दिसली. तिच्याबरोबर संगीताच्या वर्गातील एक तरूण पंण होता. युवकाबरोबर पळून जाऊन तिने एका देवळात लग्न करून घेतले व ती त्या दिवशी परत आली होती. तिने तिच्या बहिणीला ह्या करिता सांगितले नाही की, हे समजताच तिची बहिण तिला लग्नाला परवानगी देणार नाही.

त्या नवविधवाहितांना आशिवाद देऊन कला लगेच राजधानीला परत आली. आणि राजाकडे आपल्या चुकीची क्षमा मागू लागली.

सेनगुप्त हंसून म्हणाला–"ह्यात क्षमा करण्यासारखे काय घडले. मी आत्ताच तुमचे राज्य सोडून परत जात आहे तुमच्या राजाला परत राज्यकारभार सोपवीत आहे–"कला, तू माझ्यावर मोठे उपकारच केले आहेस. त्याचे बक्षिस हे घे" असे सांगून एक किमती बक्षिस कलाला देत राजा आपल्या वराल देशात परत निघाला.

वेताळाने येथवर गोष्ट सांगितली व विचारले–"राजा, सेनगुप्तानी घेतलेला निर्णय आश्चर्यजनक नाही कां? जिने भरल्या दरबारात राजाचा अपमान केला. त्याचा विचार करावयाचा सोडून राजाने मनांत तिच्याशी लग्न करण्याचा विचार कसा केला? सगळयात विचित्र गोष्ट अशी की; उज्वल देश जिंकून परत त्याचा त्याग त्याने कशाकरीता केला? हे काम अविवेकी नाही कां? या शंकेचे समाधान कारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस, तर परिणाम तुला माहीतच आहे तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"सेनगुप्ताने घेतलेल्या निर्णयामध्ये आश्चर्य करण्यासारखे काही नाही. भर दरबारात

राजावर आरोप करण्यात यशस्वी झालेल्या कलाशी विवाह करण्याचा निश्चय काही जगावेगळी गोष्ट नाही. परंतु त्याला उशिरा कळले की; तिला उशिराने कां. होईना आपली चुक समजली. नीलाच्या गैरहजेरीचा पुढे मागे काही विचार न करीता तिने राजावर आरोप ठोकला होता. असे वागणे कोणत्याही सामान्य स्त्रीला जमल नसते आणि एकट्या स्त्रीलातर एक संकटच होऊन बसले:असते म्हणून सेनगुप्ताने कला बरोबर विवाह करण्याचा निश्चय बदलून टाकला व तो राज्यातून निघून गला.

आता राहिली राज्याचा त्याग करण्याची गोष्ट जर कोणत्याही देशाचा राजा दुष्ट व अत्याचारी असला तरी दुसऱ्याच्या राज्यावर अधिकार गाजवून त्याने प्रजेवर कितीही उपकार केले, तरी त्या राजाला प्रजेचा विश्वास कधीही मिळत नाही. प्रेम संपादन केले तरी सेनगुप्तने पूर्वीच्या राजाला कैदेतच ठेवले होते त्यामुळे त्याच्या प्रति प्रेमभाव जनतेला कळण्यास मार्ग नव्हता. कुमारवर्मा राजा दुष्ट ही नव्हता व अत्याचारीही नव्हता.

राजा कुमारवर्मा आपल्या दुष्काळात गांजलेल्या जनतेला कोणत्या ना कोणत्या तन्हेने मदत करीत होता. त्यामुळे सेनगुप्ताने कितीही राज्यावर व जनतेवर प्रेम दाखवून मदत केली तरी तो राजा राज्य करण्यास, प्रजेचा विश्वास संपादण्यास अपात्रच होता, ही गोष्ट सेनगुप्ताने त्याच वेळी जाणली आणि त्याने पुन्हा कुमारवर्माला त्याचे राज्य सोंपविले. त्याने हा निर्णय खूप विवेकीपणाने राजनैतिकतेने व जागरूकतेनें घेतला कारण त्याला कळले की आपल्या विषयी आदर प्रतिष्ठा लोकांच्यात आणण्यास हीच गोष्ट उपयोगास येईल."

अशा प्रकारे राजाचे मौनभंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि झाडाला जाऊन लोबंकळू लागला.

(कल्पित)

पदाची योग्यता

धनगुप्त विदर्भ राज्याचा खजिनदार होता. खजिन्यातले काम जेव्हां वाढले. तेव्हां धनगुप्ताने आपल्या मंत्र्याच्या सल्ल्याने दोन अधिक व्यक्तींना नेमण्याचे ठरविले. तेव्हां मंत्र्याने त्याच्याकडे दोन-जणांना पाठवून प्रत्येकी बारा मोहरा पगार ठरवून नेमण्यास सांगितले. पण धनगुप्ताने दोनाच्या ऐवजी तीन जणांची कामच्या जागी नियुक्ति केली.

हे ऐकून मंत्र्याला खूप राग आला. परंतु त्याविषयी मंत्र्याने धनगुप्ताजवळ कोणताही जाब विचारला नाही. सरळ राजाकडे जाऊन तक्रार केली-"प्रभो, आपल्या खजिन्यातला खजिनदार धनगुप्त याने कामच्या वाढीचे कारण सांगून दोन अधिक माणसांची नेमणूक करण्याची परवानगी मगितली होती. परंतु त्याने आता दोनांच्या ऐवजी तीन जणांना कामावर नेमले आहे.

राजा म्हणाला-"हा तर आपल्या नियमांचे उल्लंघन करणारा आहे. हे काही बरोबर नाही." त्यानंतर त्याने धनगुप्तला दरबारात बोलावले व त्याला त्याचा जाब विचारला.

"महाराज, मंत्री महाशयानी मला अधिक कामाकरीता दोन माणसे जास्त ठेवून त्यानां प्रत्येकी बारा मोहरा वेतन देण्यास सांगितले होते. परंतु मी तीन माणसांना ठेवून प्रत्येकी आठ मोहरा वेतन देत आहे." धनगुप्त राजाला म्हणाला.

राजा क्रोधाने लाल लाल झाला व धनगुप्ताला म्हणाला-"तू असे कां केलेस?

धनगुप्त विनयपूर्वक उत्तर देत म्हणाला-"महाराज, मंत्र्याने दोन व्यक्तिना माझ्या-कडे पाठविले त्या माणसाच्या परिचयानंतर मला असे वाटले की; एका माणसाची मदतीच्या दृष्टीने आणखीन जरूरी आहे.

त्यांना मध्येच थांबवून मंत्री म्हणाला– "महाराज, मी ज्या दोन माणसांना पाठविले होते. त्या अत्यंत विश्वासनीय अशा आहेत. आणि ह्या कामा करीता जबाबदारी घेणाऱ्या आहेत. त्यामुळे मी ह्या दोन व्यक्तिची चांगली पारख करून त्यानां त्या कामावर नेमण्यास सांगितले आहे."

"मंत्री महाशय, हे काम तुम्ही अत्यंत चांगले केले. कारण पैशांच्या व्यवहार करणारा माणूस हा पैशांशी संबधीत असतो. खजिन्यात काम करणारा ईमानदार व सोबत सामर्थ्यशाली पण असावा लागतो. असे म्हणत राजाने धनगुप्ताकडे पाहिले.

"महाराज, मंत्री महाशयांनी ह्या पदांकरीता ज्या माणसांना माझ्याकडे पाठविले होते. त्यात एकजण मंत्र्याच्या मित्राचा मुलगा आहे. व दूसरा महाराणीच्यां दूरच्या नात्यातला आहे." धनगुप्त म्हणाला.

राजाला त्याचे उत्तर ऐकून हसूच आले तो म्हणाला–"कायं तुझ्या दृष्टीने खजिन्यातल्या असलेल्या छोटया कामावर नेमायला ही माणसे योग्य नाहीत कां?

"महाराज, हा प्रश्न योग्यता व अयोग्यतेचा नाही. अशा प्रभावाच्या माणसांकडून कठोर वागून काम करून घेता येत नाही. म्हणून मी एका साधारण माणसाला ह्या पदावर नेमले. मी खूप विचारांन्ती हा निर्णय घेतला की वेळ पडल्यास ह्या दोघांचे काम सुद्धा मी ह्या माणसांकडून करून घेऊ शकेन. आणि म्हणूनच मंत्र्याने दिलेल्य पगारापेक्षा जास्त वेतन मी देत नाही ह्याचा सुद्धा विचार केला आहे. धनगुप्ताने आपले म्हणणे मांडले.

राजाने महामंत्र्याकडे पाहिले ते पहाताच मंत्र्यांनी गुपचुप आपली मान खाली घातली.

त्यानंतर राजाने हुकूम काढला की, काम जो मनपुर्वक करेल त्याच्यांत पक्षपात करणार नाही. अशा योग्यतेच्या माणसांनाच कामावर ठेवावे.

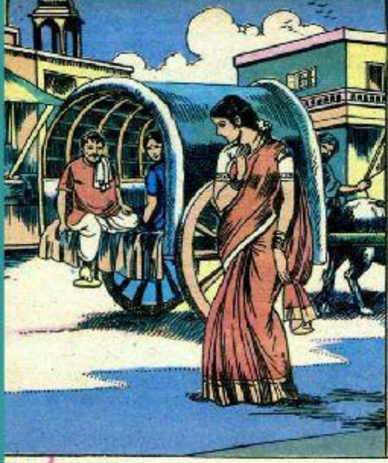

दुष्परिणाम

विमला जरूरी पेक्षा कमी बोलणारी बाई होती. लग्न झाल्यावर ती जेव्हां सासरी आली तेव्हां तिला कळून आले की; आपला पती एखादी छोटी गोष्ट असली तरी त्याचा खूप मोठा विपर्यास करून सांगतो. त्याची ही गोष्ट तिला मुळीच आवडली नाही. सुरवातीला तिने खूप गोड बोलून त्याला समजवायचा प्रयत्न केला परंतु त्याच्यावर त्या सांगण्याचा काही एक परिणाम झाला नाही. तिने नंतर आपल्या सासुला सांगूनही त्याला बदलण्याचा प्रयत्न केला. शेवटी निराश होऊन विमलाने आपल्या पती बरोबर व इतर नातेवाईकांशी सुद्धा 'होय' किंवा नाही ह्या व्यतिरिक्त जास्त बोलणे सोडले.

एकदा विमलाला तिच्या मैत्रिणीच्या लग्नाकरीता गांवी जाण्याची वेळ आली ही गोष्ट समजताच गजाननने आपल्या बायकोला उपदेश करण्यास सुरवात केली– "मैत्रिणीच्या लग्नाला अवश्य जायला पाहिजे. कुटूंबापेक्षांही चांगला सबंध मैत्रीत असतो. मैत्रीत स्वार्थ कधीच असू नये. खरे तर अडचणीच्या वेळी मित्रच उपयोगी पडतात. लग्न सोहळा म्हणजे महत्वाचा भाग आहे तरी जायला पाहिजेस वगैरे वगैर."

विमला गजाननचे सर्व संभाषण ऐकून हसून म्हणाली–"एवढे रामायण सांगायची काही जरूर होती? फक्त एवढेच सांगता आले असते, "लग्नाला जाऊन ये" असे सांगून विमला मैत्रिणीच्या लग्ना करीता गावाला जायला निघाली. मैत्रिणीच्या घरी पोहोचल्यावर विमलाने तिच्या बरोबर थोडफार गप्पा मारल्या व एकटीच कोणाशीही काहीएक न बोलता

लग्न सोहळा पहाण्यात गुंग होऊन गेली."

तेथील आजूबाजूच्या बायका ते पाहून आपापसात बोलू लागल्या–"पहा, विमला किती गर्विष्ठ आहे. कोणाशीही बोलणे तर सोडाच हसणे सुद्धा नाही. हे सर्व बोलणे विमलाने ऐकले परंतु तिने त्यांच्या बोलण्याची फिकिर सुद्धा केली नाही.

दुपारच्या जेवणानंतर विमलाने आपल्या मैत्रिणीचा निरोप घेतला व ती परत निघाली. भाड्याची गाडी शोधण्याकरीता ती चौकात आली तेव्हां तिची मैत्रिण सरोजला तिच्या पती बरोबर एका गाडीतून जाताना तिने पाहिले. सरोज पहाताच त्यांनी गाडी थांबवली परंतु विमलाने त्याच्यांकडे पाहिले न पाहिल्यासारखे करून तोंड वळवले व दुसरीकडे पाहू लागली. सरोजला व तिच्या पतीला हे तिचे वागणे पाहून खूप वाईट वाटले. व ते तेथून निघून गेले.

विमलाने चौकात उभे राहून बराच वेळ वाट पाहिली. पण गाडी मिळाली नाही. अंधार पडू लागला आणि त्याच सुमारास तिला एक गाडी येतांना दिसली तिने ती गाडी दुप्पट पैसे ठरवून घेतली व ती गाडीत बसली. विमला अर्धा रस्ता गेली असेल नसेल तोच गाडीवानाने. गाडी थांबवली.

"काय झाले? तुम्ही गाडी का थांबवली?" विमलाने घाबरतच विचारले.

त्यावर त्या गाडीवानाने खिशातून एक सुरा काढला व विमलाला दाखवत म्हणाला–"गाडीतून खाली उतरा आणि काय असतील नसतील ते पैसे व हा गळ्यातला हार मुकाट्याने काढून द्या."

ते सर्व ऐकून विमला गभगळीत झाली. व पैसे दिले नाही तर आपले मरण नक्की समजून तिने आपल्या जवळचे शंभर रुपये गाडीवानाच्या हातात दिले.

"तो हार काढा" गाडीवानाने धमकावले.

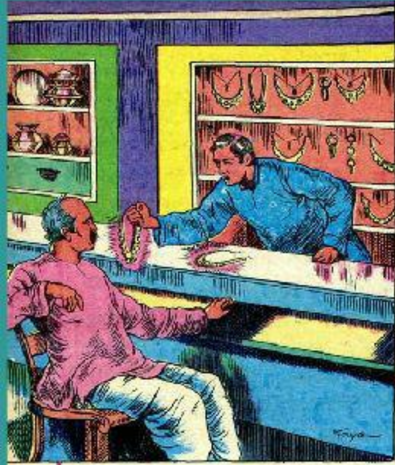
विमला आपल्या थरथरत्या हाताने हार काढू लागली तेवढ्यात तिला दुसरी एक गाडी वेगाने येताना दिसली. ती पहाताच गाडीवानाने तिचा हार हिसकावून काढण्याचा प्रयत्न केला. परंतु तेवढ्या गडबडीत तो हार तुटून खाली पडला. गाडीवान तो हार न उचलून घेताच घाबरून तेथून गाडीत चढून पळून गेला. नंतर खाली पडलेला हार शोधून विमलाने आपल्या पदरात बांधून ठेवला. व ती पायीच आपल्या गांवी पोहचली.

विमलाने घरी आल्या बरोबर आपला पती गजानन ह्यास सर्व गोष्ट सांगितली. ते ऐकून गजानन आपले डोके बडवून घेत म्हणाला–"तू सुद्धा किती मुर्ख आहेस? सरोजशी बोलून त्यांच्या बरोबर आली असतीस तर ही दशा झाली नसती. माझचे चुकले की तुला एकटीला पाठवले दुसरी चूक तुला शंभर रुपये दिले व सोन्याच हार करून दिला." अशा प्रकारे गजानन बायकोवर तोंडसुख घेऊ लागला. विमला म्हणाली–"वेळ आली की तुमच्या चुका सुद्धां तुम्हांला दाखवून देईन आता प्रथम आपल्या सोनाराकडे जाऊन माझी माळ दुरूस्त करून घेऊन या.

गजानन गावातल्या प्रसिद्ध सोनाराच्या दुकानांत कामाला होता. शंभर रुपये चोरीला गेल्याच्या दु:खात तो मग्न होता. त्यामुळे तो आपल्या बरोबर हार न्यायला विसरला.

त्याच दिवशी त्याच्या दुकानात एक टकल्या माणूस दागिने खरेदी करण्यास

आला. गजाननने त्याला तऱ्हेतऱ्हेचे सोन्याचे दागिने दाखविले. गजाननने त्याला वेगवेगळे कलाकुसरीचे हार दाखवून त्याचे कौशल्य काय हे सांगण्यास सुरवात केली. त्यावर तो टकल्या माणूस चिडून म्हणाला– "मी काय कोणी आंधळा किंवा बहिरा नाही. ते सर्व हार मोठे आहेत मला नाजुक आणि पातळ असा हार हवा आहे तुमच्याकडे तसा हार नाही कां?

ह्यावर गजाननने नाजुक व पातळ हाराला दोष द्यावयास सुरवात केली व सांगितले–"राग मानू नका, तुम्हाला माहित आहे कालचीच गोष्ट असे म्हणून गजाननने आपल्या बायकोचा घडलेला सारा वृतांत त्या माणसास सांगितला व म्हणाला हार नाजुक व बारीक होता म्हणून ओढता क्षणीच तुटला. माझ्या बायकोने तो दुरूस्त करून आणण्यास सांगितला परंतु मीच तो घेऊन येण्यास विसरलो.

टकल्या माणुस हसून म्हणाला– "वजनी व मोठे हारांचे तर चोरांना व दरोडेखोरांना आणखीनच जास्त आकर्षण तुमच्या दुकानांत नाजुक व बारीक हार नव्हते तर प्रथमच सांगायला पाहिजे होते. ते सोडून आपल्या घरचे सारे पुराण मला कशाला सांगत आहांत? असे म्हणत तो टकल्या दुकानांतून बाहेर पडला.

संध्याकाळी गजानन जेव्हां घरी परत आला तेव्हां विमलाने त्याला विचारले– "काय माळ दुरूस्त करून घेऊन आलात कां?"

"आज तर ती माळ घेऊन जाण्यास मी विसरूनच गेलो. बरं तर उद्या जाताना आठवणीने द्यायला विसरू नकोस" गजानन म्हणाला.

ते ऐकताच विमलाने आश्चर्याने विचारले–"काय! तो हार मिळाला नाही."

गोष्ट अशी झाली की, दुपारच्या वेळी एका माणसाने दार ठोठावले व मी दार उघडताच त्याने असे सांगितले की–"मी तुटलेली माळ घेऊन येण्यास विसरलो तरी ती घेऊन येण्याकरीता मला पाठविले आहे. नशीब बलवन्तर की! माळेवरच भागले.

त्याने असे दर्शविले की; त्याला आपल्या घरातील सर्व काही माहिती आहे. त्यावरून विश्वास ठेवून ती तुटलेली माळ मी त्याच्या हाती सोपविली.

"त्या माणसाला माझ्या घरची माहिती कशी समजली? आणि तु सुद्धा काही विचार-पूस केल्याशिवाय तो हार त्याला दिलास कां? गजाननने विमलाला रागावून विचारले काय तो माणूस टकल्या होता कां?"

"हो, हो त्याच्या डोक्यावर एकही केस नव्हता." विमलाने सांगितले.

"अरेरे, मीच चुक केली दुकानात एक टकल्या माणूस आला त्याच्या बरोबर बोलता बोलता मी आपल्या घरची सारी गोष्ट त्याला सांगितली पण मला कल्पना आली नाही की, तो माणूस चोर असेल म्हणून" गजाननने पश्चातापाने म्हटले.

"वाजवीपेक्षां जास्त बोलण्याने असेच गैरफायदे होतात." शेवटी "दुसऱ्या सांगे ब्रह्मज्ञान स्वत: कोरडे पाषाण."

तेवढ्यात त्यांची मोलकरीण सिताबाई तेथे आली आणि त्यांचे बोलणे ऐकून म्हणाली– "आपणा दोघांना राग येणार नसेल तर एक गोष्ट सांगू कां? विमलाबाई कमी बोलण्या-मुळे शंभर रुपये घालवून संकटात सापडल्या, आणि गजाननसुद्धा जास्त बोलण्यामुळे हार घालवून बसले, मालकिण बाईनीं मला कमीं बोलते म्हणून कामावर ठेवून घेतले आहे, आणि शेजारच्या सरोजताईनी मला अश्या करीता कामावर ठेवले आहे की, त्या जे जे विचारतील त्याची पूर्ण गल्लीतील माहिती मी त्यानां देते. अश्या गोष्टीनी मी दोघींनाही आवडते." परंतु बोलणे जेवढ्यास तेवढेच ठेवले पाहिजे नाही कमी, नाही जास्त."

सिताबाई जास्त शिकलेली नव्हती परंतु तिच्या अनुभवामुळे तिने जे काही सांगितले ते गजाननला खूप पटले आणि त्यांनी आपापली चुक कबूल केली.

परिवर्तन

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असताना त्यावेळी बोधिसत्वांनी स्वर्गाचा अधिपती इंद्राच्या रूपे अवतार धारण केला. ब्रह्मदत्त जेव्हां वयात आला. त्यावेळी तो फार अहंकारी व दुष्ट होता. म्हातारी माणसे, जनावरे व जून्या वस्तु ह्याविषयीं त्याच्या मनात घृणा होती. कधीही म्हातारा प्राणी घोडा किंवा इतर जनावरे त्याला समोर आली की; त्याचा राग अनावर होत असे. कोणतीही जूनी वस्तु दिसली की; तो ती नष्ट करण्याची आज्ञा देत असे.

कोणी म्हातारा माणुस त्याच्या नजरेस पडला तर तो त्याची मानगुट पकडून त्याला ढकलून देत असे. व अशा लोकांना पायांनी लाथाडत असे म्हाताऱ्या बायकांना तऱ्हेतऱ्हेने त्रास देत असे.

ब्रह्मदत्ताच्या अशा प्रकारच्या वागण्याला काही सीमाच उरली नाही. प्रजा खूप दुःखी व कष्टी झाली. प्रजेतील लोक राजाच्या ह्या जाचाला कंटाळून आपापल्या म्हाताऱ्या आईवडिलांना दूर सोडून येऊ लागले व कष्टी होऊ लागले. आपल्या आईवडिलांना आपल्यापासून दूर ठेवण्याच्या पापाला कारण होऊ लागले. अशा पापानी नरकलोक भरू लागला. व स्वर्ग लोक रिकामा राहू लागला.

त्याचवेळी स्वर्गांचा प्रमुख इन्द्र ह्याचे पद बोधिसत्वाना मिळाले होते. स्वर्गात कोणालाच येत नसलेले पाहून इंद्राला खूप काळजी वाटू लागली. शेवटी त्यांनी ह्यावर एक उपाय योजना केली.

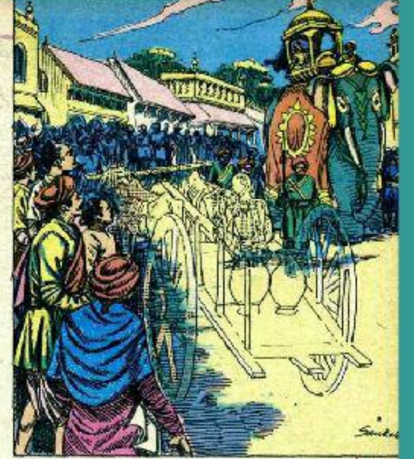
आपल्या युक्तीचा उपयोग करून त्यांनी एक वृद्ध माणसाचे रूप घेतले व एका मोडक्या तोडक्या गाडीत दोन शेणांनी व कचऱ्यांनी भरलेल्या बादल्या ठेवल्या व त्या गाडीला दोन म्हातारे बैल जोडून ते काशीच्या रस्त्याला चालू लागले.

अशा तऱ्हेने बोधिसत्व जात असतां समोरून अत्यंत दिमाखाने आणि मोठ्या लव्याजम्यासह राजा ब्रह्मदत्त हत्तीवर बसून येताना बोधिसत्वाना दिसले. त्या दिवशी राजाकरीता सारे नगर सुशोभित करण्यात आले होते. नगराची शोभा अवर्णनिय दिसत होती. असे वाटत होते की, पृथ्वीवर स्वर्गंच तर अवतरला नाही नां!

समोरून मोडक्या गाडीत एका म्हाताऱ्याला येत असतांना पाहून राजा ब्रह्मदत्त रागाने लाल झाला व ओरडून म्हणाला–"अरे मूर्खा, माझ्या नजरे समोरून दूर जा. तुला माझ्या समोर अशा अवस्थेत यायची हिंमत कशी काय झाली?"

राजाला अशा तऱ्हेने ओरडताना पाहून त्याच्या अधिकाऱ्यांना व आजूबाजूच्या लोकांना खूपच आश्चर्य वाटू लागले. ते सर्वजण मनातल्या मनांत म्हणाले–"राजा असा काय वेड्यासारखा ओरडत आहे?"

परंतु गोष्ट अशी होती की, म्हाताऱ्याच्या रूपात बोधिसत्व एकट्या राजालाच दिसत होते, इतर सर्वजणांना दिसत नव्हते. बोधिसत्वांनी अशा तऱ्हेने मंत्रजाल टाकले की, ब्रह्मदत्तला सर्वांनी त्यावेळी वेडे ठरवावे. व आपण राजाशिवाय कुणास दिसू नये.

राजा अतिशय संतापला, तेव्हां बोधिसत्वांनी जवळ जाऊन राजाच्या डोक्यावर एक घाणीची बादली ओतून टाकली. ते पाहून राजा खूप घाबरला व आपल्या हत्तीला त्याने वळून पळण्याचा इशारा केला व पळू लागला. तेव्हां बोधिसत्वांनी दुसरी बादली राजाच्या डोक्यावर ओतली. त्या घाणीमुळे राजाचे सारे अंग घाण व ओले झाले. राजा संतापाने थरथर कांपू लागला.

तेव्हां क्षणार्धात राजा समोरून ती गाडी अदृष्य झाली. सर्व काही नाहीसे झाले. आणि समोर एका भव्य रूपात बोधिसत्व इंद्राच्या रूपे प्रकट झाले.

राजाने समोर साक्षात् सर्व आयुधासमवेत इंद्राला पाहून भयाने थरथर कांपू लागला व त्याने इंद्राला साष्टांग प्रणिपात केला.

तेव्हां इंद्राच्या रूपात असलेले बोधिसत्व म्हणाले–"राजा, बोल! कोण गर्विष्ठ आहे, तू कां मी? मला म्हातान्याच्या रूपात पाहून कोण आंधळा झाला. काय तू नेहमीच तरूण राहू शकतोस काय? तुला कधीच म्हातारपण येऊ शकणार नाही काय? तेव्हां नेहमीच म्हातान्यांचा व जुन्या वस्तूचा तुला तिटकारा कां? तुला माहित नसेल की; तुझ्या अशा वागण्याने जनता किती दु:खात आपले दिवस कंठीत आहे. तुझ्या असल्या अत्याचारांना घाबरून जाऊन प्रजेतील लोकांनी आपल्या पुज्य आईवडिलांना लांब ठेवले आहे. त्यांचे कर्तव्यपालन होत नाही. त्यामुळे त्याच्या डोक्यावरचे पापाचे ओझे वाढत चालले आहे तुझ्या राज्यातील प्रजा पांपाच्या संख्येमुळे. वाढत आहे. आणि त्याने नरकलोक भरू लागलाआहे.तू कधी स्वत:हालासमजवायचा प्रयत्न केलास कां? की आपल्या राज्यातला कोणीच माणूस स्वर्गलोकी जावू नये.

"त्यामुळे आत्तापासुनच तुझा मूर्खपणा सोड व चांगल्या मार्गाचे अंवलंबन कर. नाहीतर हातातील हे शस्त्र तुझ्या डोक्याचे तुकडे करेल. "राजा आत्तापासून सावध रहा" अशा तऱ्हेने बोधिसत्वाने राजाला उपदेश केला व अंतर्धान पावले.

त्या दिवसा पासून ब्रह्मदत्तच्या वागण्यात बोलण्यात विलक्षण फरक पडला तो म्हातान्या आदर करू लागला. राजाच्या वागण्यातील बदलामुळे लोकांनी आपल्या म्हातान्या आईवडिलांना आपल्याजवळ बोलावून घेतले व त्यांची मनोभावे सेवा सुश्रुषात आनंदात राहू लागले प्रजेमध्ये सुख व शांती नांदू लागली.

परंतु कोणीही बोधिसत्वांना पाहिले नसल्यामुळे राज्यातील अधिकान्यांना प्रजेतील लोकांना ह्याचा उलगडा शेवट पर्यंत लागला नाही की, राजात असा एकाएकी बदल कसा काय घडून आला.

ईस्ट इंडिया कंपनीचा प्रारंभ

अठराव्या शतकाच्या सुरवातीलाच इंग्रजांच्या ईस्ट इंडिया कंपनीचा भारतावर हळू हळू जम बसू लागला. इंग्रजांची व्यापारी जहाजे सामन भरभरून भारतात येऊ लागली. परंतु भारताचा माल इंग्रजाच्या माला पेक्षाही अधिक चांगला होता. त्यामुळे त्याच्या मालाचा खप चांगला होऊ शकला नाही.

त्यामुळे ईस्ट इंडिया कंपनीचे कामगार लोक भारतातील कुशल कामगारांकडून त्यांची मशिने काढून घेऊन ती. नष्ट करू लागले. व त्या लोकांना खूप मारहाण करून अर्धमेले, करू लागले अशा तऱ्हेने ईस्ट इंडिया कंपनीने भारतातील त्यांच्या विरुद्ध काम करणान्या लोकांना आपल्या वाटेतून दूर केले.

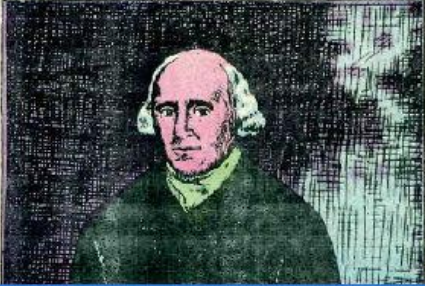
कंपनीने भारतात काही काही गावांतून नीळीचा धंदा सुरू केला. आजूबाजूच्या कामगार लोकांना बोलावून कामाला लावले. काम झाल्यानंतर काम-गारांना पैसा न देताच मारझोड करून हाकलून लावले.

इंग्रज सरकार आपल्या चुकीच्या युक्त्यांनी व कपटांनी भारतातील छोट्या मोठ्या जमिनदार व राजे लोकांकडून त्याच्या जमिनी व संपत्ती राज्ये बळकावू लागले. त्यामुळे इंग्रज लोक फक्त व्यापारातच अग्रेसर, नाही तर जमिनदारी मध्ये सुद्धा वर्चस्व गाजवू लागले.

इंग्रजानी आपला अधिकारी वॉरन हेस्टींग ह्याला बंगालचा गव्हर्नर म्हणून नेमले. त्यावेळी बंगालचा राजा नंदकुमार ह्याने वॉरन हेस्टींग विरुद्ध दुप्पट वसुलीच्या कारणांमुळे सुप्रिम कोर्टात त्याच्या विरुद्ध फिर्याद केली. त्यावेळी न्यायालयाचा जज्ज हावॉरन हेस्टींगचा मित्र निघाला. नंदकुमारालाच बनावट हस्ताक्षराच्या आरोपाखाली जज्जनी फांशीची शिक्षा ठोठाविली.

तीर्थयात्रा करणाऱ्या यात्रेकरूंवर इंग्रजानी कर बसविले ते पहाताच साधू संन्याशानी कंपनीच्या विरुद्ध तक्रारी करण्यास सुरवात केली. अशा-तऱ्हेने इंग्रजाच्या शासना विरुद्ध विरोध करण्यांत साधु सन्यांशाचा मोठा हिस्सा होता. ते अग्रेसर होते.

भवानी पाठक किंवा देवी चौधराणी ने ह्या झगड्यात भाग घेतला व तिने साधु-संन्यासाचे नेतृत्व पत्करले. नावेत बसूनच तिने शर केले. व शूरपणे लहान लहान नावेतून तिने शत्रुला तोंड देऊन आपले शौर्य दाखविले.

देवी चौधराणीने सैन्य आपापल्या छोट्या नावांतून बसून इंग्रजांच्या जहाजावर अचानक हल्ला करीत व त्यांना बुडवून साधू सन्यासी आपल्या छोट्या नावांतून जंगलातुन वाहाणाऱ्या नदीतून पळून जात.

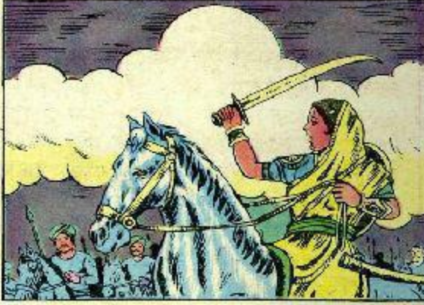
साधूंच्या त्रासाला कंटाळून नंतर पूर्व मध्य भारतातील शेतकरी वर्गाने इंग्रज सरकार विरुद्ध लढा देण्यास सुरवात केली परंतु त्यांच्या हल्याला इंग्रजांनी बंदुकीनी तोंड दिले त्यामुळे घाबरून बरेचजण इंग्रजाना फितुर होऊ लागले.

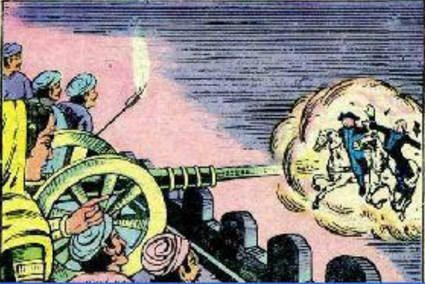

तरी पण इंग्रजांना आपला विस्तार करायला त्रास होऊ लागला. कर्नाटक राज्याला राजा कित्तुर ह्याने आपल्या पाठीमागे आपले दोन मुलगे राज्याला वारस म्हणून सोडून तो स्वर्गवासी झाला. राणी चेन्नमा हिने त्या दोन्ही मुलांचा सांभाळ करून राज्य चालविले.

दुर्दैवाने त्या दोन्ही राजकुमारांचा देहान्त झाला. त्यातील मोठ्या राजकुमाराला एक दत्तक मुलगा होता. परंतु इंग्रजानी कित्तुर राज्याला वारस नाही, म्हणून आपले सैन्य त्याच्या राज्यावर सोडले व राज्य बळकावण्याचा प्रयत्न केला. परंतु राणी चेन्नमाने शौर्याने इंग्रजाना तोंड दिले.

राणीच्या सैन्यानीं किल्याच्या बुरूजावरून तोफा डागुन व गोळयांचा वर्षाव करून इंग्रजाचा सेनापती ब्लॅक व डिप्टन याला ठार केले व कंपनीचा प्रतिनिधि ठाकरे याला सुद्धा मारून टाकले सन् १८२४ च्या युद्धात इंग्रजांचा पराभव झाला. परंतु राणी चेन्नमा त्याच्या तावडी सापडून त्यांची कैदी बनली. तरीही बंडखोरीचा वणवा पेटतच राहिला.

तीन वर

रामपुर नावाच्या गावी एक गोविन्द नावाचा गुराखी रहात होता. त्याच्या पत्नीचे नाव वत्सला होते. ती खूप समजुतदार व हुषार होती. गोविन्द सुद्धा तिच्या बुद्धीमत्तेची प्रशंसा करीत असे. त्यामुळेच कीं, काय तो कोणतीही गोष्ट तिच्या सल्ल्या शिवाय करीत नसे.

दोघांची सांपत्तिक स्थिती चांगली होती त्याचे स्वतःहाचे घर होते, व त्या व्यतिरिक्त दुभत्या गायी होत्या. तो गायीना चरावयास जंगलात घेऊन जात असे.

जंगलात एका वृक्षाच्या खाली मुनी नेहमी ध्यान लावून बसत असत. गोविन्दाने त्या मुनींना बरेच वेळा पाहिले होते. परंतु तो त्यांच्या जवळ कधीच गेला नव्हता.

एक दिवस गोविन्द नेहमी प्रमाणे आपल्या गायी चरावयास जंगलात घेऊन गेला. एकाएकी अंधारून आले आणि पाठोपाठ जोरदार वादळ व पाऊस पडू लागला. म्हणून गोविन्द आपल्या गायींना घेऊन घरी परत जाण्यास निघाला. परंतु वाटेतच त्याला मुनीची झोपडी दिसली. पण मुनी कुठेच दृष्टीस पडले नाहीत झोपडी भोवतालची झाडे वादळामुळे उन्मळून पडलेली होती फांद्या इतस्ततः पडलेल्या होत्या. गोविन्दने जवळ जाऊन फांद्या बाजूस सारल्या तेव्हां एका मोठ्या फांदी खाली मुनींचा अचेतन देह पडलेला दिसला. गोविन्दने मुनीनां दोन्ही हातानी उचलले व तो त्यानां घेऊन कुटीरात आला थोड्या वेळाने मुनींनी डोळे उघडले जसे काही ते अताच ध्यानातून उठले आहेत. आणि त्यांनी गोविन्दाला पहाताच विचारले–"मुला तू कोण आहेस? आणि तुला काय हवे आहे?" गोविन्दाने जगलांत वादळ व पावसामुळे

सुनिला ग. देव

झालेली हानी व त्यांच्या अंगावर पडलेली फांद्या झाडे यांची गोष्ट सर्वच्या सर्व मुनींना सांगितली व तो म्हणाला– "मुनीवर्य, आपले तपोसामर्थ्य खूप मोठे आहे! एवढी फांदी अंगावर पडून सुद्धा जरा सुद्धा कुठेही खरचटले नाहीं ते कसे काय? असे म्हणून गोविन्दाने त्याच्याकडून घरी जाण्याची अनुमती घेतली.

तेव्हां मुनीने त्याला थांबायला सांगितले व म्हणाले–" मुला, तुझ्या कडे पाहून असे वाटते आहे की; तू सर्वांवर दयाप्रेम करतोस त्यामुळे मी तुझ्यावर प्रसन्न झालो आहे. व तुला तीन वर देतो तुला काय पाहिजे ते तू मागून घे.

गोविन्दाने थोडवेळ विचार केला. परंतु त्याला काय मागून घ्यावे ते न समजून त्याने मुनीना सांगितले–" मुनीवर्य, मी घरी जाऊन माझ्या पत्नीला विचारून सांगतो मला काय मागून घ्यावे व काय नको ते अजिबात कळत नाही."

"बरे तर, तसेच कर परंतु परत इकडे येण्याची आवश्यकता नाही. तू तुझ्या बायकोला विचारून जे तीन वर पाहिजेत ते मागून घे. ते तुला ताबडतोब मिळतील." मुनी त्याला म्हणाले.

गोविन्द अत्यंत आनंदाने घरी परत आला. व जंगलात घडलेली सर्व गोष्ट त्याने आपल्या बायकोला सांगितली.

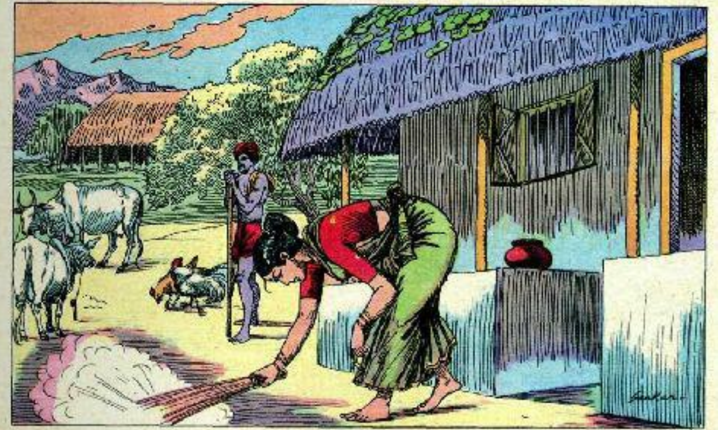
वत्सलाने ती गोष्ट ऐकून बराच वेळ विचार केला व ती आपल्या नवऱ्याला म्हणाली–" तसे पहाल तर आपल्या जवळ जे काही आहे त्याने आपले आयुष्य पूर्ण सुखी व समाधानी आहे. परंतु मुनीने दिलेल्या वरांना अव्हेरणे बरोबर दिसणांर नाही. तरी आपण एक झाडू एक काठी व एक दोरी असे तीन वर मागून घेऊ. त्या वस्तु आपल्याला पुरेशा आहेत."

गोविन्दाने विचार केला की, एवढ्या थोर मुनीनीं दिलेल्या वरदानाच्या रूपे असल्या गौण्य वस्तू मागणे बरोबर दिसणार नाही. तरी पण त्याचा आपल्या बायकोच्या बुद्धीमतेवर पूर्ण विश्वास होता. म्हणून बायकोने सांगितलेल्या तीन वस्तु त्याने वराच्या रूपात मागून घेतल्या. दुसऱ्या क्षणीच त्या तिन्ही वस्तु तेथे प्रकट झाल्या. वत्सलाने काठी आपल्या नवऱ्याच्या हातात दिली. व दोरीने आपल्या गायींना बांधले व केरसुणी घेऊन ती स्वत:हा घर झाडू लागली. दुसऱ्या दिवशी गोविन्द नेहमी प्रमाणे गायींना चरावयास जंगलात घेऊन निघाला. जाता जाता तो मुनींच्या झोपडी जवळ आला तेव्हां मुनी वादळामुळे पडलेली झाडे फांद्यां बाजूस करून जागा साफ करीत होते. गोविन्दाला पहाताच मुनीने हसून विचारले–" काय, तुला मिळालेले तीन वर मागून घेतलेस काय ?"

गोविन्दाने मुनींना नमस्कार करीत म्हटले–" हो, मुनीवर्य मी तीन वरांच्या रूपाने, एक झाडू एक काठी व एक दोरी गायींना बांधण्या करीता मागून घेतल्या.

हे ऐकून मुनी आश्चर्यचकित झाले व म्हणाले–" इतके दिवस तप साधना करून जे तपोबल मी प्राप्त केले त्याचा त्याग करून तुला तीन वर प्राप्त करून दिले त्याची अशा साधारण वस्तु मागून तू तुझी मनोकामना पूर्ण केलीस. ही फारच विचित्र गोष्ट आहे.

"गुरूदेव, मी सर्व काही काम माझ्या बायकोलाच विचारून करतो. तिनेच हे तीन वर मागण्यास सांगितले." गोविन्दने सरळ पणाने सांगितले.

हे उत्तर ऐकून मुनींच्या मनात सुद्धा गोविन्दच्या बायकोंने इतक्या साधारण वस्तुची मागणी कां केली ? हे जाणून घेण्याची जिज्ञासा उत्पन्न झाली. ह्या पाठीमागे काही गुढ आहे कां ? का ती अज्ञानी आहे ?

ते समजून घेण्याकरीता मुनी स्वतःहा गोविन्दच्या घरी आले व त्याने वत्सलाला पाहून विचारले–"मुली, तुमचे हित, होण्या करीता मी तुम्हांला तीन वर दिले होते. परंतु असल्या तुच्छ वस्तु मागण्या पाठीमागचा तुझा हेतू काय ? कोणत्याही चांगल्या उत्तम गोष्टी किंवा धनसंपत्ती मागून घेतली असतीत तर ती तुम्हाला अधिक उपयोगी पडली असती.

वत्सलाने खालीवांकून मुनींना नमस्कार केला. व विनयपूर्वक म्हणाली–"गुरूवर्य ! आपल्या वरांमुळे आम्हांला नक्कीच कोणतीही गोष्ट मिळू शकली असती. श्रम किंवा कष्टांशिवाय मिळालेली कोणतीही गोष्ट अपायकारक होऊ शकते तशी संपत्ती सुद्धा कारण होऊ शकली असती."

मुनी म्हणाले–"हे ठिकच आहे. परंतु तरी तुझ्या ह्या मागण्या पाठीमागचा हेतू काहीतरी असला पाहिजे.

"गुरूदेव ! खरे पहाता ह्या गोष्टी छोटया नाहीत. आपल्या तपोसामर्थ्यांमुळे हा झाडू साधा झाडू नाही. ह्या झाडूने घर स्वच्छ केले की, घर पवित्र होते व जेथे स्वच्छता व पवित्रता आहे तेथे लक्ष्मी नेहमीच नांदते.

"आपल्या कृपेमुळे आम्हांला ही काठी प्राप्त झाली परंतु कोणत्याही संकट समयी ही काठीच आमचे रक्षण करू शकते."

तसेच आपल्या कृपा प्रसादामुळे ही दोरी आम्हांला मिळाली आहे की, त्यामुळे आमच्या घरापासून गायीगुरे दूर जाणार नाहीत. सदेव आमचा गोठा गुरांनी भरलेला राहील. ह्या प्रमाणे ह्या वस्तुपासून आम्हाला कशाचीही कमी कधी भासणार नाही. वत्सलाने आपल्या मनात होते ते सर्व सांगितले.

वत्सलाच्या बुद्धी चार्तुयावर मुनी प्रसन्न झाले. व त्याने दोघांना आर्शिवाद दिला व ते आपल्या आश्रमात परत गेले.

न घडणाऱ्यां गोष्टी

राज्याभिषेकापूर्वी युवराजाने देशाटन करणे हा कुंदन राज्याचा परंपरागत रिवाज होता. युवराज समीर हा परंपरेला अनुसरून देशाटन करीत एका गावाच्या सीमेपाडी जात असता एक बाभळीचा कांटा त्याच्या पायात रूतला व भळभळ रक्त वाहू लागले. समीर खाली बसला. त्याला काय करावे हे न समजून तो इकडे तिकडे पाहू लागला.

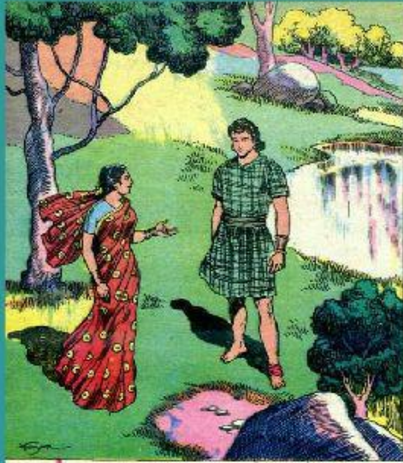
त्याच सुमारास एक शेवंता नावाची शेतकऱ्याची मुलगी त्याबाजूने जात होती तिने समीरला त्या अवस्थेत पाहिले. तिला त्याची कींव आली, तिने त्याच्या पायातला कांटा काढाला निरगुडीचा पाला चुरून त्याच्या जखमेवर लावून आपल्या साडीच्या पदराचा तुकडा फाडून तिने त्याची जखम बांधली. समीरने आपली कृतज्ञता दाखवून म्हटलें–"तू, जी माझी मदत केलीस त्याचा मी आजन्म ऋणी आहे. तरी त्याच्या बदल्यात तुला काय पाहिजे ते तू मी तुला देईन."

शेवंता उपहासाने हसत म्हणाली–"प्रथम तुम्ही स्वतःच पायात गेलेला कांटा काढायला शिका मग माझ्या विषयी विचार करा."

समीर हसत म्हणाला–"आजपर्यंत अशी कामे करण्याची वेळ माझ्यावर कधीच आली नाहीत. तुम्ही मला ह्या देशाची राणी बनवू शकता कां ? शेवंताने विचारले.

तो प्रश्न ऐकून समीरने शेवंताकडे लक्षपूर्वक पाहिले व तिच्या सौंदर्याने तो मुग्ध झाला. त्याने म्हटले–"तू भाग्यवान आहेस. योग्य व्यक्तीला प्रश्न विचारलास, तुझी इच्छा पूरी होईल."

युवराज समीरचे बोलणे ऐकून शेवंता जरासुद्धा विचलीत झाली नाही व तिने

दृढतापूर्वक सांगितले–" सुंदर तरूणीनां पाहून काही लोकांच्या मनांत खोटे बोलण्याची इच्छा उत्पन्न होते."

"तुम्ही जर खरोखरीच माझ्याशी विवाह करणार असलात, तर माझ्या दोन अटी पूऱ्या करा. सूर्यास पश्चिमेकडे उगवण्यास सांगा व गंगेला आपल्या राज्यातून वाहण्याचा हुकूम द्या.

शेवंताचे बोलणे ऐकून समीर घाबरला परंतु थोडावेळ थांबून म्हणाला–"हे अशक्य काम कोणालाही जमणे शक्य नाही तू उगाच गंमत करू नकोस."

"मी गंमत करीत नाही, ज्यांचा अधिकार राज्यावर होणार आहे त्यांना कोणतेही कार्य करणे शक्य आहे" शेवंता म्हणाली.

समीर थोडा वेळ विचार करून म्हणाला– "मला एका महिन्याची मुदत दे. मी तुझ्या मागण्या नक्कीच पुऱ्या करून दाखवीन.

शेवंताने समीरच्या बोलण्याला संमती दिली. समीर देशाटन करून राजधानीत परत आला. आणि सर्व मंत्र्याना एकत्र बोलावून म्हणाला–"तुम्ही सर्वजण माझे म्हणणे लक्षपूर्वक ऐका, सूर्य पश्चिमेकडे उगवला पाहिजे, व गंगा नदी आपल्या राज्यातून वहात जायला पाहिजे. ह्याकरीता काय केले पाहिजे लवकर उपाय शोधून काढा."

युवराजाने हा प्रस्ताव मंत्र्याच्या समोर मांडल्याबरोबर सर्वजण घाबरून गेले. व आश्चर्याने म्हणाले–"युवराज, देशाटन करीत असतांना आपण कुठे भांग वगैरेतर नाही नां घेतलीत?" वेळेची गती बदलणे कोणालाही आजपर्यंत शक्य झाले नाही. आणि दूसरी गोष्ट म्हणजे दूरच्या प्रदेशांत वहाणाऱ्या गंगा नदीला आपल्या राज्यात आणणे शक्य कोटीतील गोष्ट नाही. पण अशा संकटात मी असतांना राजाच्या रूपे तरी मला काहीच मोल नाही कां? असे असेल तर मी ह्या राज्याचा राजा होण्यासही तयार नाही मी एखाद्या सामान्य माणसासारखे राहून माझे जीवन घालवींन" समीर म्हणाला.

ध्या गोष्टी जेव्हां राजाच्या कानावर गेल्या तेव्हां राजाने समीरला बोलावणे पाठविले व समीरला उद्देशून म्हणाला– तू ज्या गोष्टी विषयी मागणी केली आहेस ती ऐकून असे वाटते आहे की; तुला राजाचे पद सांभाळायचे नाही. त्यातून अशा तऱ्हेची एक पळवाट काढीत आहेस.

ह्यावर युवराज समीरने महाराजांना शेवंता विषयी सर्व गोष्टी सांगितल्या.

महाराजांना आश्चर्य वाटले ते म्हणाले– "तू एवढयाशा खेडवळ मुलीच्या बोलण्यावर विसंबून राहून असला निर्णय घेणे बरोबर होणार नाही.

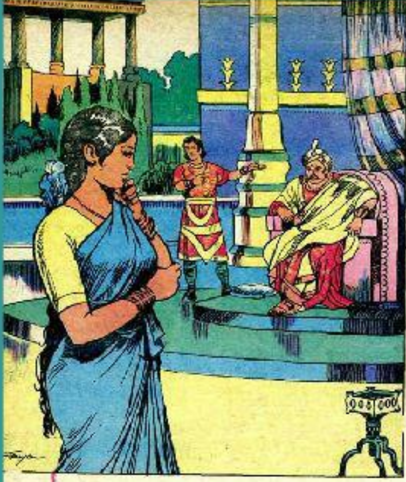
"ती मुलगी खेडवळ नाही. परंतु एक हुषार समजुतदार आहे" समीर म्हणाला.

"ध्या गोष्टीची आपण परीक्षा घेवू." असे म्हणत राजाने आपल्या सेवकाला पाठवून शेवंताला आपल्या अंतःपुरात येण्याकरीता बोलावणे धाडले.

शेवंताला जेव्हां कळले की समीर खरा खरा युवराज आहे तेव्हां तिने समीर पुढे गुढगे टेकून हात जोडले व म्हणाली. "युवराज अज्ञानामुळे मी आपल्याला काहीबाही सांगून बसले. कृपा करून मल क्षमा करा."

तेव्हां समीर म्हणाला–"तुझी चुक अशी क्षमा करून मागण्यासारखी नाही. तू जी इच्छा प्रकट केली होतीस ती मी पूर्ण करू

शकलो नाही. तरी त्या बदल्यात तू त्या गोष्टी करून दाखविल्या पाहिजेस नाहीतर तुला कठोर दंड भोगायला लागेल."

युवराजाच्या तोंडून असे बोलणे ऐकून शेवंता घाबरली नाही. तिने गंभीर होत म्हटले–"मी जे म्हटले आहे ते मी खरे करून दाखविन परंतु ते खरे करून दाखवायला मला काही अधिकार पाहिजेत"

"मी तर ह्यावेळी युवराज आहे. ह्या देशाचा राजा नाही तरी तुला जे काही अधिकार हवेत ते तू राजाकडे जाऊन मागून घे." समीर म्हणाला.

राजाने बराच वेळ ह्या गोष्टींचा विचार केला. त्यानां वाटले शेवंता खरोखरीच हुषार, समजुतदार मुलगी आहे. तिला अधिकार द्यायचे म्हणजे तिला राणी करावे लागले. राणी झाल्यावर तिला शिक्षा देणे योग्य होणार नाही.

थोडया विचाराअन्ती राजाला एक उपाय सुचला त्याने शेवंताला म्हटले– "हे पहा, आज पासून ह्या राज्याची तू राणी, व समीर तुझा प्रधान सेनापती होईल. तू जर राजद्रोह केलास तर राणीच्या पदावरून तुझी हकालपट्टी केली जाईल. परंतु तू बोललेले शब्द खरे करून दाखवशील तेव्हां तुझे लग्न युवराजाबरोबर करून देण्यात येईल. पण हे सर्व तू एका महिन्याच्या मुदतीत केले पाहिजेस." शेवंताने राजाने दिलेल्या अटी मंजूर केल्या. नंतर शेवंता राज्याची राणी झाली. शासन कार्यांत लक्ष न घालता राजा अतःपुरात राहू लागला. समीरने सेनेकडे लक्ष पुरविले.

राणीच्या पदावर आल्याबरोबर शेवंताने गुन्हेगाराची शिक्षा कमी केली. शासन अधिकारी काढून टाकले. तिने लोकांचे कर कमी कले. लोकांचा आदर मिळवला एका आठवडयात तिने राज्यात अमुलाग्र बदल केला. व ती सर्वांची प्रिय बनली.

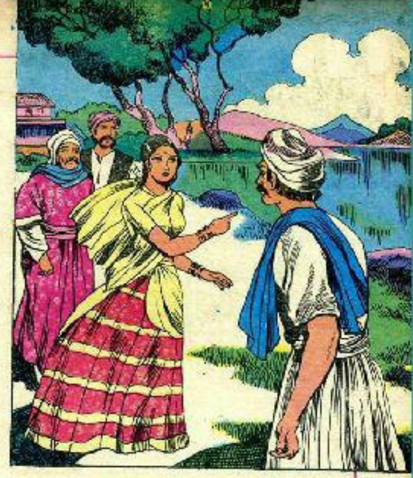
राणी झाल्यानंतर बीस दिवसांनी शेवंता राजा व युवराज समीरला यांना म्हणाली– "आता तुम्ही दोघेजण माझ्याबरोबर वेष बदलून गावातून फेर फटका मारायला चला. मी लोकांच्यात जो काय अमुलाग्र बदल केला आहे तो तुम्ही स्वतःच्या डोळे यानी पाहा."

त्यानंतर तिघे वेष बदलून राज्यात फेरफटका मारण्यास निघाले. तेव्हां सूर्योदयाची वेळ होती शेवंताने रस्त्यावरून जाणाऱ्या एका माणसास बोलावून विचारले- "ही कोणती दिशा आहे?"

"पश्चिम आहे, एका झटक्यात त्या माणसाने उत्तर दिले. ते ऐकताच महाराजा व युवराज दोघांना आश्चर्याचा झटका बसला. नंतर राजाने व समीरने सुद्धा रस्त्यावरून जाणाऱ्या बऱ्याच लोकांना असाच प्रश्न केला तेव्हां प्रत्येकाच्या तोंडी तेच उत्तर सूर्य उगवणारी दिशा पश्चिम आहे.

त्यानंतर ते तिघे गावांच्या मध्यावरून वहाणाऱ्या तारा नदीच्या जवळ आले. शेवंताने त्याच वेळी जवळ उभ्या असलेल्या एका माणसास विचारले "अहो दादा, ह्या नदीचे नांव काय आहे माहीत आहे कां?"

"ही गंगा नदी आहे," त्या माणसाने झटक्यात उत्तर दिले. त्यानंतर बऱ्याच जणांनी अशीच उत्तरे दिली ह्यावर खाली वांकून नमस्कार करीत शेवंता म्हणाली– "महाराज मी म्हटलेल्या गोष्टी खऱ्या करून दाखविल्या आहेत ज्या तुमच्या मते असंभव होत्या."

"ही गोष्ट तर खूपच आश्चर्यकारक आहे की सूर्य नेहमी प्रमाणे पूर्वेलाच उगवत आहे परंतु सर्व लोक पश्चिमेकडे उगवतो म्हणून सांगतात. तसेच नगराच्या मध्यातून वहाणाऱ्या तारा नदीला सर्वजण गंगा नदी म्हणून संबोधताहेत. तू हे कसे काय सिद्ध करून दाखविलेस." महाराजाने शेवंताला विचारले.

"महाराज मी बऱ्याच दिवसांपासून विचार करीत होते की आपल्या राज्यातील शासन पद्धतीमुळे जनता सुखी व संपन्न नाही. तेव्हां ती बदलून प्रजेला सुखी करण्यासाठी मी आपल्या कारभारात ढवळाढवळ केली. मी हे माहीत करून

घेतले की; जनतेला कोणत्या तऱ्हेने वागवले की जनता सुखी होईल त्यासाठी राणी पदाची आवश्यकता होती कारण राणीच्या जागेला जनता आदरभाव दाखवेल. त्याप्रमाणे मी प्रथम राणीची जागा मागून घेतली नंतर जनतेला ज्या ज्या अडचणी होत्या त्या त्या दूर करण्यात मदत केली. त्यामुळे माझ्यावर प्रजेचा विश्वास निर्माण झाला. नंतर दोन आठवड्याने माझ्यावरील विश्वासामुळे आदर भाव वाढला व मी म्हणेन तेच खरे असे जनतेच्या मनात आले. त्याचा फायदा घेऊन मी असा जनतेमध्ये प्रसार केला की; माझे स्वास्थ ठीक नाही. जर माझ्या प्रकृतीमध्ये फरक पडावा असे प्रजेला वाटत असेल तर पूर्व दिशेला पश्चिम आणि तारा नदीला गंगा नदी असे म्हटले पाहिजे तरच राणीचे स्वास्थ लवकर ठीक होईल. माझ्यावरील प्रेमामुळे जनतेने तसेच म्हणायचे ठरवले आहे वाटते", शेवंता म्हणाली.

ते ऐकून आनंदाने समीरने टाळ्या वाजवून म्हटले–" अरे व्वा, माझ्या डोक्यातच आले नाही, की ही गोष्ट इतकी सोपी असेल."

परंतु महाराज गंभीर होत शेवंताला म्हणाले–" बेटी, मी तुला माझी सून म्हणून स्वीकारायला तयार आहे. ह्याचेकारण तू तुझी बुद्धीमता किंवा माझे वचन पाळले, हे नाही तर एवढ्या थोड्याशा दिवसांत सर्व प्रजेचे प्रेम संपादन करणे त्यांचा आदर प्राप्त करणे हे होय. प्रजा तुझा आदर करते. माझ्या देशाला तुझ्या सारख्या महाराणीची नितांत गरज आहे म्हणून मी तुला माझ्या देशाची खरी राणी बनवून ह्या देशाकडून आदर मिळवू शकतो.

त्यानंतर काही दिवसांनी समीरचे लग्न शेवंताशी मोठ्या थाटामाटाने साजरे झाले. समीर राजा बनला. खऱ्या अर्थी तो राजा असला तरी सेनापतीचे काम सांभाळून त्याने सर्व राज्यकारभार शेवंतावरच सोपवला आणि एक उत्तम राजा म्हणून नाव मिळवले.

बुद्धीची करामत

कौंच द्वीपचा राजा भर्तारसिह् याने आजूबाजूच्या देशांच्या राजांना आपला मित्र करून घेतले. परंतु पुष्कर द्वीपचा राजा प्रसेन याच्याशी काही त्याला मैत्री करता आली नाही व तो राजा त्याच्या डोकेदुखीचे कारण बनला. त्याला विचार पडला की प्रसेनशी मैत्री कशी करून घेता येईल.

शेवटी राजाने हे काम करण्यासाठी ओंकार नांवाच्या बुद्धीमान मंत्र्याला पाठविले.

पुष्कर द्वीपचा राजा प्रसेन याला आपल्या बुद्धीमतेचा गर्व होता. मंत्र्याला चकित करून परत पाठविण्याचा विचार केला.

ओंकार किल्ल्याच्या दारापाशी जातो न जातो तोच प्रसेनच्या शिपायांनी येऊन किल्ल्याचा दरवाजा बंद केला. प्रसेन आपल्या सिहासनावर बसून हे सर्व पहात होता.

राजाला पहाताच ओंकारने खालूनच राजाला नमस्कार केला. राजा उपहासाने हसत म्हणाला–" ओंकार, किल्ल्याच्या दरवाजाच्या शेजारीच कुत्र्यांना आत येण्या करीता एक दार आहेत्यातून आत ये. ह्यावर ओंकारने झटक्यात उत्तर दिले– "होय, महाराज येईन मी कारण आपले राज्यच जर कुत्र्यांचे असेल तर मला त्या दारांतून यायला काहीच हरकत नाही.

हे उत्तर ऐकून राजाचा चेहरा पांढरा फट्ट पडला.

"अरे, हा तर माझ्या बोलण्यातून सही सलामत सुटला असा विचार करीत प्रसेनने त्याला किल्ल्याच्या प्रवेश द्वारातून आत बोलावून आपल्या सिहासनाजवळच्या खुर्चीवर बसायला सांगितले.

ओंकार दिसायला बारीक आणि बुटका होता. राजांनी पुन्हा त्याची खोड काढण्या-

करीता म्हटले–"मंत्री महाशय, तुमच्या राज्यातील लोक सुद्धा बुद्धी प्रमाणेच बुटके आणि बारीक असतात कां ?

ह्यावर मंत्र्याने फटकून् उत्तर दिले–"महाराज, आमच्या देशात तऱ्हे तऱ्हेच लोक आहेत. तसाच आमच्या राज्याचा एक रिवाज आहे की, नीच लोकांच्याकडे बारीक बुटके लोक व प्रतिभावान लोकांकडे उंच आणि जाड लोकांना पाठविण्यात येते. त्यामुळे आपल्याकडे मला पाठविले आहे." हे ऐकून राजा आणखीनच हताश झाला.

"मूर्ख, ह्याखेपेसही सुटला त्याचा पाणउतारा कसा करावा ?" अशा विचारात राजा क्षणभर पडला.

तेवढयात राजाचे शिपायी एका कैद्याला पकडून घेऊन आले आणि त्यांनी तक्रार मांडली–"महाराज, हा माणूस कौंचद्वीपचा रहीवासी आहे आणि त्याने आपल्या देशात चोरी केली आहे."

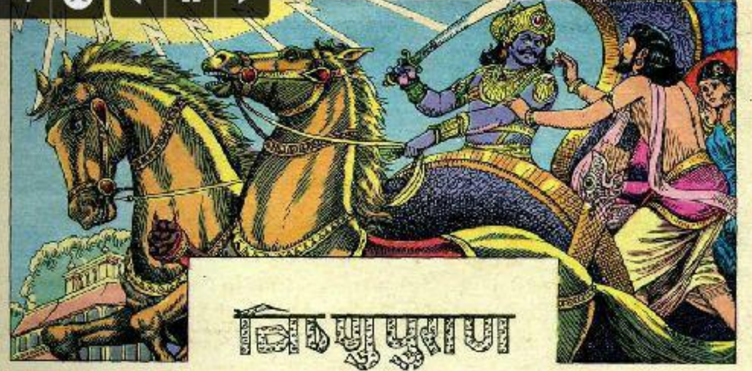
राजाने बदला घेण्याच्या विचाराने मंत्र्याला विचारले–"काय, हो मंत्री महाशय, काय तुमच्या राज्यातले सर्वंच लोक चोर आणि दरोडेखोर आहेत ?

पण मंत्री खूप चतुर होता. तो म्हणाला–"महाराज, हा तुमच्या देशाचाच महिमा आहे की, जो कोणी तुमच्या राज्यात पाय ठेवतो, त्याच्या मनांत फक्त चोरी करण्याचाच विचार येत असेल. परंतु आमच्या राज्यात चोरी नांवाला सुद्धा होत नाही.

त्याचे हे उत्तर ऐकून राजा क्षणभर गडबडला. त्याने विचार केला की, कौंच-द्वीपच्या राजाशी शत्रुत्व मोले घेणे म्हणजे पराजयच, राजाने मंत्र्याला इनाम देण्याचे ठरवले ह्यावर मंत्री म्हणाला–"महाराज मला एवढेच मागायचे आहे की, दोन्ही राज्यांत नेहमी मैत्रीभाव रहावा.

त्या दिवसापासून दोन्ही राज्यात सलोखा निर्माण झाला.

विष्णुपुराण

सत्ययुग आणि त्रेतायुगानंतर द्वापर युग सुरू झाल्यावर राक्षस मानव रूप धारण करून पृथ्वीवर जन्मले आणि सर्वत्र राहू लागले. ते भूमीला भार होऊ लागले तेव्हां भूदेवीने विष्णूकडे जाऊन रक्षण करण्यास प्रार्थना केली.

विष्णू अभयदान देत म्हणाला–"देवी, मी कृष्णावतार घेऊन तुझे दुःख कष्ट दूर करीन."

आदि काला पासून विष्णूचा हाडवैरी अशा कालनेमी नावाच्या राक्षसाने कंस होऊन जन्म घेतला. तो मथुरेचा राजा उग्रसेन याचा मुलगा झाला.

सुरासुरांच्या युद्धात राक्षसांचा नायक होऊन. युद्ध करणारा विप्रचित्त मगध देशाचा जरासंघ राजा झाला. त्याने अनेक राजांना कैद करून आणून भैरवाला त्यांचा बळी दिला. कंस हा जरासंधाचा जावई.

उग्रसेनाच्या धाकटया भावाची मुलगी देवकी आणि यदुवंशाचा राजा वसुदेव यांचा विवाह झाला. कंस त्यांना रथात बसवून निरोप देत असतां आकाशवाणी झाली–" देवकीच्या पोटी जो आठवा मुलगा होईल त्याच्या हाती कंसाचा वध होईल."

कंस देवकीचा वध करू लागला तेव्हां वसुदेवाने मध्ये पडून कंसाला वचन दिले की तिचे आठवेंच अपत्य नाही तर सर्वंच अपत्यें तुला सोंपवीन त्याने त्या प्रमाणे सहा अपत्ये कंसाला सोंपविली.

देवकी सातव्यां वेळी गरोदर झाली तेव्हां विष्णूचा अंश असा आदिशेष पिंडरूपे असतां तो वसुदेवाची दुसरी बायको रोहिणीच्या पोटांत गेला. नंतर विष्णूने नंदगोपाची बायको यशोदा हिच्या पोटी मुलगी होऊन जन्म घेण्यास योगमायेस सांगितले.

त्यानंतर ती आठव्या वेळी गरोदर झाली तेव्हां कंसाने तिला वसुदेवासह तुरुंगात ठेवले.

श्रावण महिन्यातील कृष्णपक्षात अष्टमीच्या दिवशी चंद्र रोहिणी नक्षत्रात असतां मध्यरात्रीच्या वेळी सर्व पाहरेकरी गाढ निद्रेत असतां देवकी प्रसूत होऊन

विष्णू कृष्णरूपे जन्मला. तुरुंगाची दार आपोआप उघडली.

विष्णूच्या आज्ञेने वसुदेव तान्ह्या मुलाला यमुना नदी पार करून घेऊन गेला. त्याच वेळी सर्व निद्रावस्थेत असतां यशोदा प्रसूत झाली व तिला एक मुलगी झाली. यशोदेच्या जवळ निजत असलेल्या त्या मुलीला उचलून घेऊन तिच्या जागी वसुदेवाने कृष्णाला ठेवून दिले.

तुरुंगात पोंचतांच सर्व दारे बंद झाली आणि मुलगी नुकतीच जन्मल्या सारखी मोठ्याने रडली.

कंसाने तिला दगडावर आपटण्यासाठी उचलतांच ती निसटून आकाशांत खदखदां हंसून म्हणाली–"अरे कंसा, तुला ठार करणारा सुखरूप आहे रे!" नंतर दुर्गादेवी रूपे होऊन ती अंतर्धान पावली.

कंसाला राग आला व त्याने वसुदेव देवकीच्या सहा मुलांना त्यांच्या समोरच ठार केले.

नारद कंसाकडे येऊन म्हणाला–"कंसा, तू उग्रसेनाचा मुलगा नाहीस, तू कालनेमी आहेस! तुझा वध करणारा विष्णू सुरक्षित आहे, हे ऐकलेच आहेस.

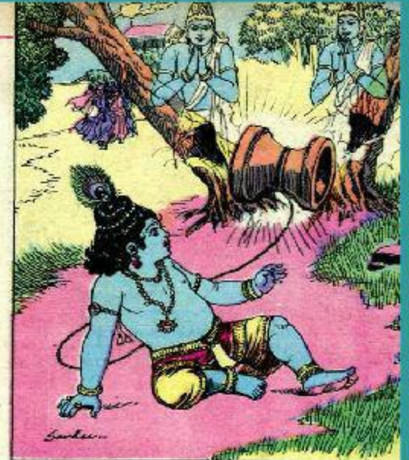
उग्रसेनाशी विवाह झाल्यानंतर, विरह दुःखाने त्याची राणी एकटी असतां एका राक्षसाने उग्रसेन रूपे जाऊन तिला फसविले. तेव्हां कालनेमीने तिच्या गर्भात प्रवेश केला व कंस होऊन जन्मला.

कंसाने उग्रसेनाला तुरुंगात टाकून स्वतः सिंहासन बळकाविले. त्याने सर्व राक्षसांना एकत्र केले. त्याने पूतना राक्षसिणीला सर्व तान्ह्या मुलांना ठार कर म्हणून सांगितले. ती गावोगांव फिरत तान्ह्या मुलांना ठार करीत एक सुंदर स्त्रीचे रूप घेऊन कृष्णाला दूध पाजू लागली. कृष्णाने तिचे दूध पीत असतां तिचे सर्व रक्तच शोषण करून तिचा जीवच घेतला.

भोंवऱ्याच्या रूपे तृणावर्त राक्षसाने कृष्णाला आकाशांत उडवून नेले त्याला, आणि गाडीच्या रूपे कृष्णाला ठार करण्यास आलेल्या शकटासुराला बालकृष्णाने ठार केले.

बालकृष्ण बालक्रीडा करी ते पाहून यशोदा माता त्याचा खटयाळपणाचे सुद्धां कौतुक करी. त्यात कृष्णाच्या बाललीला पाहून सर्व गोकुळच आनंदित झाले.

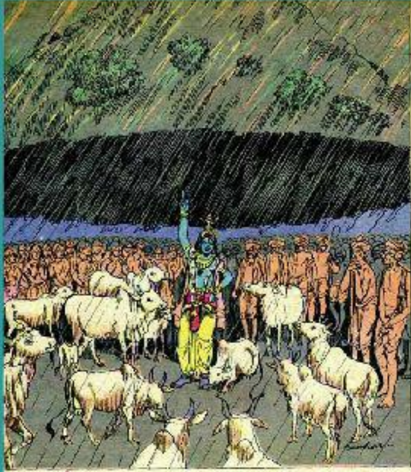
एकदां कृष्णाचा खटयाळपणा पाहून यशोदेने त्याला उखळाला बांधून ठेवले. कृष्ण उखळा सकट दोन वृक्षां मध्ये जाऊन अडकला आणि दोन्ही वृक्ष उखळ ओढल्याने उपटले गेले आणि त्या वृक्षांचे दोन गंधर्व प्रगट झाले. ते दोघे शापाने वृक्ष झाले होते.

त्याने एकदां माती खाल्ली, म्हणून रागावून आईने तोंड उघडायला सांगितले. त्याने तोंड उघडून विश्वरूपच दाखविले.

कालिया नागाच्या फणांवर तांडव नृत्य करून त्याचे मर्दन केले.

गोकुळांतील सर्व लोक वृंदावनला जाऊन राहू लागल्यावर गोवर्धन पर्वताची पूजा करू लागले. त्याचा देवेंद्राला राग आला. त्याने वज्रायुध टाकून विजांपाठोपाठ वृष्टी सुरू केली. तेव्हां कृष्णाने गोवर्धन पर्वत आपल्या करंगळीवर उचलून धरला आणि सर्व गोपी गोपालांचे रक्षण केले. त्यामुळे इंद्राचा गर्व-भंग झाला.

कृष्ण वेणुगोपाल होऊन गोवृंदाला चरायला नेऊ लागला. त्याचे वेणुगान ऐकून सारे वृंदावन डोलू लागे.

कृष्ण बलरामांना ठार करण्यासाठी कंसाने धनुर्यागाचे निमित्त काढून त्यांना मथुरेला बोलावून आणविले. त्यांना ठार करण्यासाठी कंसाने केलेले सर्व कट फुकट गेले. कृष्णाने कंसाला त्याच्या सिंहासनावरून केस धरून खाली ओढले आणि मुष्टि प्रहार करून ठार केले.

वसुदेव देवकी आणि उग्रसेन यांना घातलेल्या हृतकड्या काढून सोडविले. त्यानंतर कृष्णाने उग्रसेनाला मथुरेच्या गादीवर पुन्हा बसविले.

कृष्ण व बलराम दोघे यदुवंशाचे तरुण पुढारी झाले.

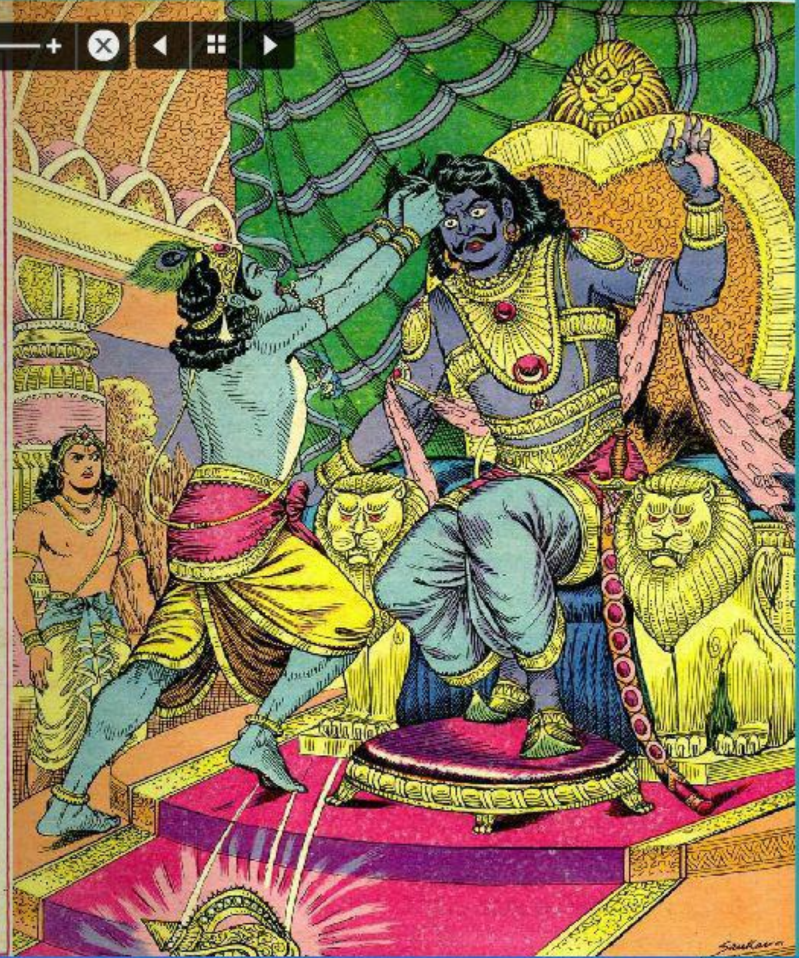
आपल्या मुलीचे सर्व ऐश्वर्य व वैभव हस्तगत करणाऱ्या गुंडांना-म्हणजे कृष्ण-बलरामांना चांगला धडा देण्याच्या हेतुने जरासंधाने तेवीस अक्षौहिणी सैन्यासह मथुरेवर स्वारी केली. कृष्णाने जरासंधाचा पराभव करून त्याला पळवून लावले.

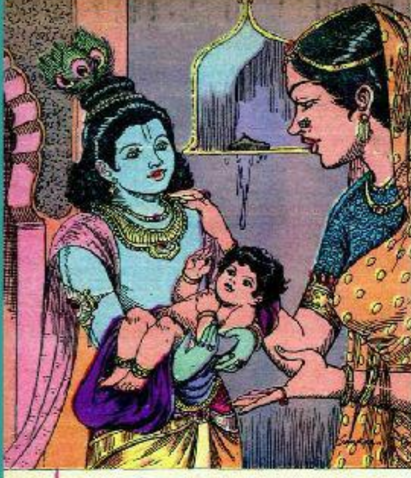
यवन व म्लेंच्छ जातीचा राजा कालयवन नांवाच्या राक्षसाला कृष्णाच्या विरुद्ध जरासंधाने मथुरेवर पाठविले.

कृष्ण कालयवनच्या हाती न फंसता मुचिकुंद झोंपत असलेल्या गुहेत शिरून लपून बसला.

मुचिकुंद हा इक्ष्वाकु वंशीय मांधाता याचा मुलगा मोठा राजा होता. त्याने देवांना युद्धांत पुष्कळ सहाय्य केले होते. देवांनी त्याला वर मागायला सांगितले. तेव्हां द्वापर-युगात कृष्णाचे दर्शन होईल, तेव्हां तुला सिद्धी मिळेल असे सांगितल्यावरून तोंपर्यंत निद्रा घ्यावी, व निद्राभंग करणाऱ्याचा मी पाहतांच शेवट व्हावा व तो भस्म व्हावा, हा वर मागितला.

कालयवनने मुचिकुंदला कृष्ण समजून त्याला लाथ मारली. मुचिकुंदची झोप मोडली. त्याने डोळे उघडून पाहतांच कालयवन भस्म झाला.

कृष्णाने मुचिकुंदला दर्शन दिले. त्याने त्याला बदरिकाश्रमात जाऊन तपश्चर्या केल्यास मोक्ष प्राप्ती होईल असे सांगितले.

जय विजय हे तिसऱ्या वेळी जन्म घेऊन कृष्णाचे शत्रू झाले. त्यांची नावे अनुक्रमे शिशुपाल व दंतवक्त्र अशी या जन्मी होती.

चेदि देशाचा राजा दमघोष याच्या पोटी शिशुपाल चार हात व तीन डोळे या स्वरूपात जन्मला. कोणी त्याला उचलून घेतले आणि तिसरा डोळा आणि दोन हात अदृश्य झाले तर त्याच्याच हाती त्याला मृत्यू येईल, अशी आकाशवाणी

झाली. कृष्ण व बलराम यांची सात्वती ही नात्याने आते होत होती. त्यांना घ्यायला तिने सांगितले. कृष्णाने उचलून घेतांच मुलगा साधारण मुला सारखा झाला.

"शिशु पालने शंभरवेळा जरी काही गुन्हा केला तरी त्याला माफकर," असे सात्वती कृष्णाला म्हणाली कृष्णाने तसे वचन दिले.

शिशुपालने राजा झाल्यावर जरासंधाशी मैत्री करून अत्याचार सुरू केले. त्याचा धाकटा भाऊ दंतवक्त्र तोही त्याच्या बरोबर अत्याचार करू लागला.

जरासंध पुन:पुन्हा मथुरेवर स्वारी करू लागला तेव्हां त्याचा पुष्कळवेळा पराभव करून कृष्णाने त्याला पळवून लावले आणि दुष्ट राजांची खोड मोडली.

कृष्णाने समुद्रा जवळ थोडीशी जागा मागून घेऊन समुद्रा मध्ये विश्वकर्म्या-कडून सुरक्षित अशी द्वारका नगरी बांधविली. त्यानंतर त्याने त्या ऐश्वर्य संपन्न नगरीत आपल्या सर्व नातेवाईकांना पाठविले.

जरासंधा अगदी शेवटी शिशुपाल, दंतवक्त्र, पौंडूक, वगैरे राजांना मदतीला बोलावून मथुरेवर चालून आला. त्याने मथुरेला वेढा दिला.

त्यापूर्वीच कृष्णाने या देवांना व मथुरेच्या प्रजेला द्वारकेला पाठविले आणि स्वत: प्रवर्षण गिरीवर गेले आणि पर्वताच्या शिखरावर पोचले.

जरासंध वगैरेंनी प्रवर्षण गिरीला चारीबाजूनी आग लावून जाळून टाकले. कृष्ण व बलराम आकाशमार्गे सुरक्षितपणे द्वारकेला येऊन पोचले.

जरासंध व शिशुपाल कृष्ण व बलराम जळून गेले असतील असे समजून परत जात असतां कृष्णाने द्वारकेहून शंख वाजविला. तो ऐकून दोघे चकित होऊन परस्पराच्या तोंडाकडे पाहू लागले.

शिशु पालने सूड उगविण्यासाठी मथुरेला आग लावली जाळून टाकले.

जरासंधाने द्वारकेवर स्वारी करण्यासाठी जहाजांत व पडावात बसवून सैन्य पाठविले. परंतु एक मोठे तुफान आले आणि सर्व जहाजे व पडाव बुडून गेले. जरासंधाला किनाऱ्यावर उभे राहून सर्व पहाण्याशिवाय गत्यंतर उरल नाही. तो त्या तुफान लाटा पहात राहीला. तेवढ्यात त्याला कृष्णाच्या तोंडचे पूर्वजांचे कथन व गडगडाटी हास्य ऐकू आले व समुद्राच्या मध्यावर एका डोंगरांवर उभे राहून हसतांना कृष्ण दिसला.

"जरासंधा, तुला माझे काहीही वाईट करता येणार नाही, हा समुद्र द्वारके पर्यंत तुला नेऊच शकणार नाही. तुझ्या नशिबी माझ्या हातून मरण लिहीलेले नाही. आता थोड्या दिवसानंतर तुझी माझी भेट फिरून होईल.

विदंभ राजाची मुलगी रुक्मिणी, लक्ष्मीच्या रूपे जन्माला आली होती. तिने लहानपणीच कृष्णाला मनापासुन वरीले होते. तिचा मोठा भाऊ रूक्मी हा कृष्णाच्या शत्रुपक्षाला जाऊन मिळाला होता. व त्याने रूक्मिणीचा विवाह राजा शिशुपाल ह्याच्या बरोबर करण्याची तयारी चालविली होती.

तेव्हां रूक्मिणीने ही गोष्ट समजताच कृष्णाकडे निरोप पाठविला की; ह्या

लग्नांत अडथळा आणून कृष्णाने स्वत: आपल्याशी लग्न करावे.

लग्नापूर्वी रुक्मिणी दुर्गामातेची पूजा करून परत येत असता कृष्णाने रुक्मिणीला रथात आपल्या हाताचा आधार येऊन बसविले. व समोरून येत असलेले रूक्मि, शिशुपाल व जरासंघ यानां तोंड दिले.

तेवढ्यात बलराम आपल्या यादव वीरांचे सैन्य घेऊन कृष्णाला येऊन मिळाला. कृष्णाने सैन्यातं शिशुपालाला मारून टाकले. जरासंघाला बलरामाने पराभूत करून परत पाठविले. आणि सर्व शत्रु सैन्याला हैराण करून सोडले.

जेव्हां विजय मिळवून कृष्णाने शंख वाजविला व रुक्मिणीला रथात बसवून घेऊन जाऊ लागला तेव्हां वाटेत रुक्मिने कृष्णाला थांबविले. परंतु कृष्णाने रुक्मिला बंदिवान केले. व त्याचे मुंडन करून त्याला त्याच्या नशिबावर सोडून दिले. परंतु त्यानंतर रुक्मिने फिरून कधी कृष्णाकडे डोके वर करून पाहिले नाही.

क्षत्रियांना साजेल असा रुक्मिणीचा विवाह पळवुन आणून कृष्णाच्या बरोबर अत्यंत दिमाखाने झाला.

कृष्णावर श्यमतंक मणि चोरल्याचा व सत्राजितचा भाऊ याला मारल्याचा आरोप लावला गेला. हा आरोप खोटा आहे हे दाखवून देण्या करीता कृष्ण त्या मण्याच्या शोधार्थ निघाला, जंगलात एका गुहेत त्याला तो मणी दिसला. तेव्हां जांबुवानाशी युद्ध करून त्याने तो मणी हस्तगत केला व त्याची मुलगी जांबुवती हिच्या बरोबर विवाह केला. आणि तो मणि सत्रजितच्या हातात देऊन त्याने भुदेवीच्या रूपात असलेला सत्रजितची मुलगी सत्यभामा हिच्या बरोबर सुद्धा विवाह केला. त्यानंतर कृष्णाने एका पाठोपाठ मित्रविन्द कालिन्दी लक्षणा, भद्र व नाग्नजिती अशा बायकां-बरोबर विवाह केले. ह्या आठ बायकांच्या बरोबर अष्ट सिद्धी प्राप्त करून कृष्णाने द्वारकेला राजधानी करून यादवांचा राजा बनून राज्य केले.

सुल्तान आणि नोकर

अमन देशाचा राजा सुलतान अबदुल्ला हा एक शंकेखोर स्वभावाचा तरूण होता. त्याच्या मनांत कुठलीही शंका आली की, एखाद्या माणसाने असा गुन्हा केला आहे. तर तो त्याची विचारपुस न करीता त्याला विनाकारण कठोर शिक्षा करीत असे.

एक दिवस अबदुल्ला शिकार करायला जंगलात गेला होता.. त्यांच्या बरोबर बरेच शिपायी व त्याचा नोकर शौकत होता. थोडे आत गेल्यावर त्यानां एका जागी हरीण दिसले अबदुल्लाने त्याला बाण मारला परंतु तो चुकवून ते हरीण पळून गेले.

अबदुल्लाने त्या हरीणाला धरण्याकरीता चारी बाजूला शिपांयाना पाठविले. ते सर्व हरीणाला पहायला धावले. एका झाडाच्या आत घुसून बसलेल्या हरीणाला पाहून त्याला ते अबदुल्ला जिकडे होता तिकडे जाण्या-करीता हुसकवू लागले त्याचवेळी त्याचा नोकर शौकत ह्याने आपला बाण सोडला व नेमका तो बाण मध्ये आलेल्या अबदुल्लाच्या डाव्या हाताला लागून गेला व त्याला बरेच लागले.

अबदुल्लाला खूप राग आला व त्याने आपल्या सौनिकांना शौकतचा वध करण्याचा हुकूम सोडला.

तेव्हां शौकत भीतीने थरथरत गुढगे टेकवून विनंती करून म्हणाला–"महाराज मी आपल्याला लागावे ह्या विचाराने बाण सोडला नाही. मी हरीणाला मारण्याकरीता बाण सोडला व आपण मध्ये आलात व आपल्याला लागले तेव्हां मला क्षमा करा. अल्ला संकटाच्या वेळी जरूर मदत करेल.

शौकतचे हे बोलणे ऐकून अबदुल्लाचे काळीज हेलावले व त्याने शौकतला क्षमा

करून सोडून दिले. त्यानतंर राजा व त्याचे सर्व सैनिक राजधानीला परत आले.

समुद्रात एका बेटावर सुलतानाचे वर्चस्व होते. तो वर्षातून एकदा केव्हांतरी त्या बेटावर सफर करावयास जात असे, तसा तो एक दिवस आपल्या जहाजात बसून निघाला, थोड्यावेळाने समुद्रात तुफान वादळ होवू लागले व सुलतानाचे जहाज कोलमडले व एका मोठ्या खडकावर आपटून फुटून गेले.

जहाजाच्या एका तुकड्याला पकडून सुलतान कसाबसा पोहत राहिला व बऱ्याच वेळाने एका कोणत्यातरी प्रदेशाच्या किनाऱ्यावर येऊन पडला.

तो एक निर्जन देश होता. सुलतान फाटक्या कपड्याने विस्कटलेल्या केसांनी बराच दूर पर्यंत चालत राहिला संध्याकाळ होवून गेली तेव्हां तो एका किल्याजवळ येऊन पोहोचला.

सुलताना विषयी माहिती असणारा माणूस कोणीही नव्हता. त्यावेळी तो असल्या फाटक्यावेषात होता. त्यामुळे ह्या देशांत जर मी सुलतान आहे असे सांगितले तर लोक आपल्याला वेड्यात काढतील असे समजून तो कोणाशीही काहीही न बोलता एका कठड्यावर जाऊन पडून राहिला. त्याचा डोळा लागतो न लागतो तोच कोणाच्या तरी लाथेच्या माराने सुलतान धावरून उठून बसला.

त्याच्या शेजारी कोणाचे तरी प्रेत पडलेले पाहून त्या राज्यातले शिपायी त्याला दरडावून विचारीत होते–"तू ह्या माणसाची हत्या कां केलीस?"

"मी कोणाचीही हत्या केली नाही. मी ह्या मेलेल्या माणसास आताच पहात आहे" सुलतान म्हणाला.

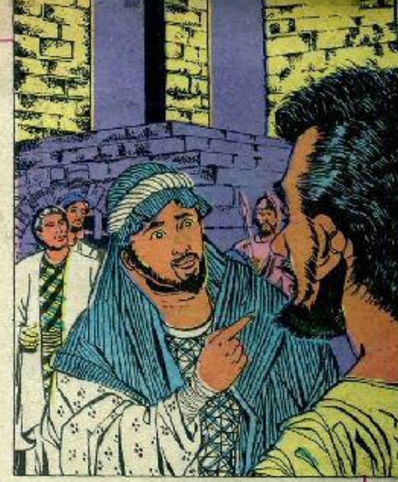
शिपायांनी त्याला पकडून आपल्या राजाच्या समोर नेवून उभे केले राजाने त्याला कैदेत ठेवण्याचा हुकूम दिला.

राजाने सुलतानाचे डोके उडवायचा हुकूम सोडला नाही. त्यानेच सुलतानाला खूप आनंद झाला ज्यावेळेस तो राजा होता. तेव्हां कित्येक लोकांचे अपराध नसतांना त्याने डोके उडवले होते. आता त्याचा विचार करू लागला–"अरेरे त्या मधे कित्येक बिचारे निरपराधी असतील."

अबदुल्लाच्या कैदखान्याच्या खोलीला उंचावर एक खिडकी होती. एक कावळा बरोबर त्या खिडकीत बसून कांव कांव करून ओरडू लागे. त्या ओरडण्यावर चिडून जावून संतापाने अबदुल्लाने एक दगड कावळ्याच्या अंगावर भिरकावला तो दगड कावळ्याला तर लागलाच नाही पण सणसण् आवाज करत खिडकी-तून बाहेर गेला. अबदुल्ला चिंताग्रस्त होऊन आपल्या मनात म्हणाला अजून माझ्यातली घाई ही गोष्ट गेली नाही.

दोन क्षण गेले, असतील तोच दोन शिपायी तुरुंगाचा दरवाजा उघडून आत आले व त्यांनी अबदुल्लाच्या बाह्या पकडून त्याला दरवाजातून बाहेर फेकले. तेव्हां बाहरे उभ्या असलेल्या दोन, चार तरुणांच्या मध्ये अबदुल्ला तोंडघशी जाऊन पडला.

त्या तरुण मुलांच्यात एक तरुण त्या देशाचा युवराज होता. ते सर्व तेथे खेळत होते. अबदुल्लाने कावळ्याला मारलेला दगड त्याच्यांतल्या युवराजाच्या डाव्या

हाताला लागून गेला व त्याला जबरदस्त लागला.. तेव्हां युवराजानी रागाने दात आठे खात शिपायांना हुकूम सोडला "तुम्ही जाऊन त्या दुष्टाला बाहेर आणा व त्याचे मुंडके उडवा."

शिपायी अबदुल्लाला घेऊन जात होते. तेवढ्यात युवराज जोरात ओरडून म्हणाला "थांबा."

युवराज अबदुल्लाच्या जवळ जाऊन त्याला निट निरखून पाहू लागला व म्हणाला–"तुझ्या डाव्या हाताला हे इतके लागलेले वण कसले आहेत?"

अबदुल्लाने युवराजाला झुकून अभिवादन केले व म्हणाला–"हुजूर, मी जो दगड

मारला. तो कावळ्याला म्हणून मारला परंतु चुकून तुमच्या डाव्या हाताला लागला तसेच एकदा जंगलात शिकार करीत असता चुकून हरीणाला मारलेला बाण माझ्या डाव्या हाताला लागला.

"अशी गोष्ट आहे कां? तर तू त्या तरुणाला काय शिक्षा दिलीस?" युवराजाने विचारले.

"युवराज, मी त्याला शिक्षा दिली नाही, परंतु क्षमा करून सोडून दिले" अबदुल्ला म्हणाला.

"तू, त्या तरुणासारखीच स्वतःह्याची सुटका करण्या करीता क्षमेची याचना करीत नाहीस कां ? सुलतान अबदुल्ला ?" युवराजाने विचारले.

अशा प्रकारे आपल्या नावाचा उच्चार करणाऱ्याकडे अबदुल्ला चकीत होऊन लक्षपूर्वक पाहू लागला. तो कोणी दूसरा नव्हता तर काही वर्षापूर्वी त्याच्याकडे नोकरीवर असणारा मुलगा शौकत हा होता परंतु त्याच्या पूर्व नावाने ह्याकां मारण्याची अबदुल्लाला हिमत झाली नाही कारण तो आता युवराज होता.

त्यानंतर युवराजाने अबदुल्लाला मोठ्या प्रेमादराने जवळ घेऊन आलिंगन केले व म्हणाला–"आपल्या चेहऱ्याकडे पाहिल्या बरोबरच मी आपल्याला ओळखले होते हे. पाहिले एका काळात मी तुमचा नोकर होतो. तेव्हां मी माझ्याच वडिलांशी भांडून आपल्याकडे नोकरीला लागलो होतो. नतंर माझे वडिल माझ्या शोधातच होते. शोधणाऱ्या एका माणसाने मला पाहिले व मी नाही म्हणून माझे वडील किती दुःखी आहेत हे सांगितले तेव्हां मी आपणास न सांगताच आमच्या गावी निघून आलो.

हे ऐकून अबदुल्लाला अत्यंत आनंद झाला. शौकतने अबदुल्लाला आपल्या वडीलांच्यापाशी आणले. त्याच्या वडीलांनी अबदुलाला राजाला उचीत होणारे नजराणे दिले व त्याच्या संरक्षणाकरीता काही शिपायी बरोबर देऊन त्याला त्याच्या देशी पाठविले.

काळजीचे रहस्य

एकनाथ एक निर्धन माणूस होता. तरीही नेहमी हसतमुख असे. परंतु काही दिवसांपासून तो उदास दिसे.

एकनाथच्या अशा अचानक बदलाचे कारण काय हे जाणण्या करीता लोकनाथने त्याला विचारले–"दोस्ता ! काय कारण आहे तू असा एकाएकी कसा बदललास." तुला काय होत आहे ? मला सांग.

एकनाथने दिर्घ श्वास घेतला व म्हणाला–"लोकनाथ, मी तुला ह्याचे कारण सांगणार होतो. परंतु विसरून गेलो. मी आजपर्यंत निर्धन होतो. त्यामुळे मला कशाचीही काळजी नव्हती आणि मी खूप आनंदी होतो. परंतु काही दिवसांपूर्वी माझा मामा वारला त्याला कोणीही मुलबाळ नव्हते. त्यामुळे त्याची दोन लाखाची ईस्टेट मला मिळाली. आणि दहा दिवसांपूर्वी माझी मावशी मेली तिचा नवरा पहिल्यांदाच वारला व त्यानांही कोणी मुलबाळ नव्हते त्यामुळे त्यांचे एक लाख रुपये मला मिळाले." इतकी संपत्ती पाहून.

हे सर्व ऐकून लोकनाथ आश्चर्य चकित होत म्हणाला–"एवढी सगळी संपत्ती मिळून तर तुला जास्त आनंद व्हायला पाहिजे पण उलट तू खूपच उदास वाटतोस.

"अरे तेच तर कारण आहे, आता माझ्या नात्यातला लोकांपैकी मुलबाळ नसलेला कोणीच उरला नाही लोकनाथने श्वास घेत म्हटले.

